

4.2. ПРИКЛАД ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО ЗАВДАННЯ З КУРСУ «ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ»

Завдання 1.

Клієнтський запит

Ви працюєте психологом у одній із загальноосвітніх шкіл міста. Новопризначений класний керівник 5-Г класу Марія Сергіївна Р. звертається до Вас з проханням: «...Переважна кількість дітей не слухає моїх «активістів», не сприймає їх серйозно, тому я все маю контролювати сама, з дорученнями справляються неквапливо, мені здається, що вони просто соромляться чи надто вагаються, деякі надто активні. Допоможіть мені розібратись у цій проблемі, порадьте заходи, вправи, що будуть корисними для згуртування класу, щоб кожен міг себе виявити, відчувати інтерес до справ у класі...».

Обов'язкова програма при виконанні завдання:

1. Вивчіть комунікативні особливості представників учнівського колективу з метою розвитку природних схильностей вихованців, їх гармонійного поєднання у справах групи.
2. У ході дослідження скористайтесь стандартизованою процедурою В.І. Абраменка та М.В. Левченка.
3. Сплануйте програму тренінгу з урахуванням особливостей спілкування у класі.
4. Змодельуйте консультативну бесіду з класним керівником та обґрунтуйте необхідність програми тренінгових занять з дітьми, що мають проблеми у спілкуванні.

ХІД РОБОТИ НАД ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНИМ ЗАВДАННЯМ

I. ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП

1.1. Категоріально-термінологічне довшначення проблеми, з якою звернулися до психолога

Клієнт. У мене до Вас велике прохання: допоможіть дати раду з моїми дітьми у класі. Переважна кількість дітей не слухає моїх «активістів», не сприймає їх серйозно, тому я все маю контролювати сама, з дорученнями справляються неквапливо, мені здається, що вони просто соромляться чи надто вагаються, деякі надто активні. Допоможіть мені розібратись у цій проблемі, порадьте заходи, вправи, що будуть корисними для згуртування класу, щоб кожен міг себе виявити, відчувати інтерес до справ у класі...

Психолог. Почекайте, не все одразу... Що Вас напружує: низький авторитет активістів у класі, чи недбалість у виконанні учнями доручень, низька комунікативна культура учнів, чи відсутність однастайності, згуртованості у класі?

Клієнт. Знаєте, напевно, усе це разом, якщо можливо...

1.2. Формування реалістичних очікувань у людини, яка звернулася за допомогою, та визначення напрямків практичної роботи психолога

Психолог. Спробуємо, але давайте по черзі. Думаю, проблема криється у відсутності оптимального спілкування всередині класу. Бачите, дітки щойно перейшли до середньої ланки у навчанні. Тут відсутня опіка з боку класовода початкової школи, бо у Вас немає можливості бути завжди з ними поруч – у Вас є уроки в інших класах. Раніше клас об'єднувати цілком формальні обставини – навчання, обов'язки учня, вимоги та вимогливість класовода, його безперечний авторитет і контроль, а зараз у них все змінилося, починаючи з класного керівника до потреби бути гарним учнем.

Клієнт. Тобто, вони розгублені... Що ж мені робити, як поводитися, щоб завоювати авторитет у класі?

Психолог. О, це ще одне завдання, але воно для Вас, тому почати можемо прямо зараз, а потім повернемося до класу, адже тут все взаємопов'язане. Отже, думати про те, що Ваш авторитет буде схожим на авторитет попереднього вчителя не варто, проте опиратись на нього слід. Познайомтесь з попереднім класоводом, сплануйте спільні заходи з першокласниками та учнями Вашого класу – дайте їм зрозуміти той факт, що вони виростили, стали дорослішими, і що їх вчитель уже має новий клопіт – діти часто не задумуються над такими речами, проте таке відчуття плінності часу, змін, готовності ці зміни прийняти буде дуже корисним для усвідомлення нових ролей та обов'язків.

Клієнт. І що, цього буде досить? Чи це лише перший крок? У мене було у планах зробити щось схоже, проте то не вистачало часу, то якось не до того було...

Психолог. Звичайно, це лише перший крок. У взаємодії з попереднім класоводом Вам ніби передасться естафета, свідками і учасниками якої будуть самі діти разом із частиною того безапеляційного авторитету першого вчителя.

Далі важливо знайти серед учнів вашого класу таких дітей, на яких можна було перекласти частину турбот про дисципліну та порядок у класі за вашої відсутності – це актив класу. Яким чином підбирався він донині? Що було критерієм у відборі? Наскільки обтяжливими, посильними були ці обов'язки для школярів?

Клієнт. Ну, я дивилась на те, щоб це були відмінники, щоб самі були вихованими, не порушували дисципліну, були прикладом для наслідування. Та, в принципі, вони самі обрали, я лише була присутньою, я ж їх мало кого ще знала... А тепер від цього ніякого толку, тільки проблеми з цією демократією...

Психолог. Хіба ж це демократія? Ви ж просто ліберал, що вчасно спохопився!

Сміх

Клієнт. Це я вже зрозуміла, тому прийшла по допомогу. Як вчинити, щоб не образити нікого і щоб діти не помітили, що я помилилась?

Психолог. Ну, боятися помилок не слід, їх треба виправляти, і у Вас вистачило духу їх визнати – це уже крок до перемоги, а звичайна щирість, діловитість та звернення до дітей як до дорослих вплине тільки позитивно на Ваш образ серед вихованців.

Клієнт. Тобто я оголошую про переобрання? А які кандидатури обрати, як не помилитись?

Психолог. Ви поки що не поспішайте. Я пропоную таке: я проводжу невеличке дослідження у Вашому класі, аналізую отримані результати і ми зустрічаємось для їх обговорення. Я, виходячи з отриманих результатів, пораджу Вам деякі кандидатури та повідомлю переваги їх залучення до справ класу так, щоб це було продуктивно та необтяжливо для учнів. На цю зустріч я розроблю план подальшої роботи з окремими дітьми та з класом.

Клієнт. Гарзд, мені аж прояснилося. Отже, я зустрічаюсь з попереднім класоводом, узгоджую з нею план спільних заходів та чекатиму на зустріч з Вами після дослідження, проводжу вибори активу класу та контролюватиму виконання Ваших рекомендацій окремими учнями та допомагатиму у роботі з класом, якщо є на те потреба. Я правильно Вас зрозуміла?

Психолог. Цілком! Дуже добре, що Ви вчасно до мене звернулись і виявляєте таку зацікавленість у розв'язанні заявлених проблем. Сподіваюся, результати не примусять себе довго чекати, проте наші дії повинні бути обдуманими, ґрунтовними та гарно спланованими.

Клієнт. Так, а що я маю зробити для цього?

Психолог. Почнемо із вивчення особливостей спілкування, що склалися в учнів класу. Виявимо комунікативні індивідуальні риси, проаналізуємо неповторність та унікальність кожного учня з класу. Отримана у ході дослідження інформація уможливить правильне використання здібностей дитини у справах групи та розкриє їх в інших сферах. Діти, які

потребуватимуть допомоги, будуть запрошені до роботи в тренінгових групах. Там вони набудуть необхідних знань, умінь та навичок, вирівняються у комунікативному плані. Лише тоді почнемо працювати над згуртованістю групи у серії тренінгових занять.

Клієнт. Чудово! Тоді до зустрічі!

Психолог. На все добре, до побачення.

Визначення напрямків практичної роботи

Напрямок практичної роботи	Обґрунтування
Дослідницька робота	дослідження комунікативних особливостей представників учнівського колективу з метою розвитку природних схильностей вихованців, їх гармонійного поєднання у справах групи.
Психологічна просвіта	консультативна бесіда з класним керівником щодо врахування індивідуально-психологічних особливостей школярів у виборі їм доручень.
Корекційно-розвивальна робота	програма тренінгових занять для дітей, що мають проблеми у спілкуванні; для класу в цілому з метою оптимізації процесу згуртованості та комунікативної компетентності.

II. ПЛАНОВО-ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП

2.1. Аналіз власного досвіду виконання подібних завдань при вивченні навчальних дисциплін та проходженні практик

Дисципліна	Модуль	Тема	Зміст питань
Загальна психологія	Психологія спілкування	Сутність спілкування, розвиток спілкування в онтогенезі	Спілкування як специфічно людський вид діяльності, роль спілкування у формуванні особистості
Педагогічна психологія	Психологія виховання та самовиховання	Формування особистості в колективі і через колектив	Особливості організації та діагностики виховного впливу у процесі педагогічної взаємодії
Вікова психологія	Основні етапи психологічного розвитку підлітка	Особливості психічного розвитку у підлітковому віці	Специфіка розвитку особистості підлітка.
Соціальна психологія	Особистість у системі соціальних зв'язків	Особливості соціального розвитку особистості	Соціально-психологічний характер спілкування у групі як чинник розвитку особистості
	Соціальна психологія спілкування	Спілкування як соціально-психологічний феномен	Потреба у спілкуванні як специфічно людська потреба.

Дисципліна	Модуль	Тема	Зміст питань
Основи психологічного тренінгу	Теоретико-методологічні основи психологічного тренінгу	Використання тренінгу у роботі практичного психолога закладу освіти	Формування комунікативних навичок, уміння вибудовувати відносини з ровесниками та дорослими

2.2. Підбір і аналіз літератури та формулювання припущень про причини виникнення проблеми

Бібліографічний опис джерела	Основні ідеї, тези, що стосуються проблеми
Навчально-методична та довідкова література	
Психология подростка. Полное руководство. Под редакцией РАО А.А Реана – СПб.:пройм-ЕВРОЗНАК, 2003. – 432 с. С.138 -175.	Підліток і школа. Шкільні проблеми підлітків. Психологічна робота в школі.
Реан А.А., Коломинский Я.Л. Социальная педагогическая психология - СПб.: Питер, 2000.- 461 с. С.294-301, 347-351.	Міжособистісні відносини школярів, школяр у системі особистих взаємин, їх динаміка. Особистість школяра, освітні системи та розвиток особистості, розвиток відповідальності школяра.
Семинарские и лабораторные занятия по общей психологии и методические рекомендации к ним для преподавателей пединституты и педучилищ/ Сост. В.И.Абраменко, М.В.Левченко. – Киев: КГПИ, 1987. – 76с. – С.29-35.	Знайомство з діагностичною процедурою, специфікою проведення, її діагностичними можливостями та обмеженнями.
Фахова періодична література	
Помазков Н.В., Труве Э.И. Особенности общения как фактор дезадаптации младших школьников и подростков при переходе из начальной в среднюю школу // Журнал практического психолога, 1996, - № 4. С.14	Описується специфіка перехідного періоду від початкової до середньої школи, приділяється значна увага спілкуванню як чинникові дезадаптації у цьому віці.
Башев В.В. Ответственное действие — новообразование подросткового возраста.// Журнал практического психолога, 2004, - №3. С.21.	Автор аналізує поняття доручення як відповідальної поведінки у формальній та неформальній ситуації спілкування підлітка.
Вузькоспеціалізована література	
Анн Л.Ф. Психологический тренинг с подростками. – СПб.: Питер, 2007. – 271 с.: ил. – (Серия «Эффективный тренинг»)	Основні напрямки роботи з підлітками Фрагменти з програми соціально-психологічного тренінгу «Саморозвиток особистості». С.71 - 76, 83-86.
Грецов А.Г. Лучшие упражнения для обучения	Формування мовленнєвої

Бібліографічний опис джерела	Основні ідеї, тези, що стосуються проблеми
ефективной коммуникации. / Учебно-методическое пособие. Под общей редакцией проф. Евсеева С.П. – СПб., СПбНИИ физической культуры, 2006., - 48с.	компетентності (уміння говорити влучно, конкретно, швидко і коротко), уміння і бажання слухати співрозмовника, спостережливість, чутливість до емоційного стану співрозмовника.
Макартычева Г.И.Тренинг подростков: профилактика асоциального поведения. – СПб.: Речь, 2007. – 192 с.	Тренинг з розвитку комунікативних навичок для підлітків 12-15 років. С.11-30
Практикум по психологическим играм и подростками/ АразоваТ.В., и др.,: Под общ ред Битяновой М.Р. – СПб: Питер,2007. – 304 с.: - (Серия «Практикум по психологии»).	Тренинг-гра «Попереду у нас дружний клас» С.73-90.
Internet-джерела	
Божович Е.Д., Шеина Е.Г. Возможности и ограничения коммуникативной компетенции подростков // Психологическая наука и образование. –1999. – №2. –С.// http://psyjournals.ru/psyedu/1999/n2/Bozhovich.shtml	Вивчення поведінки дітей підліткового віку, їх потреби у визнанні колективом та самоствердженні. Також наведені результати детального дослідження того, як підлітки розв'язують комунікативні завдання.
А.Г. Грецов. Проблемные переживания и межличностные влечения подростков http://www.psychology.spb.ru/students/gretsov/gretsov2.htm	Аналіз усіх складових, що впливають на характер налагодження стосунків серед ровесників у підлітковому віці.

2.3. Консультація з фахівцями

Потреби в консультації спеціалістів з окремих психологічних та дотичних до психології галузей немає.

2.4.Складання розгорнутого плану виконання завдання, підбір методів та аналіз ресурсів

Етап роботи	Методи та процедури	Необхідні ресурси
Планування дослідження	<ul style="list-style-type: none"> - Підготовка бесіди щодо різних рівнів спілкування. - Підготовка бланків опитувальника. - Призначення часу дослідження. 	Література з описом процедур планування дослідження.
Проведення дослідження	<ul style="list-style-type: none"> - Бесіда з приводу різних рівнів спілкування у класі. - Диференціація особливостей дистанції у спілкуванні з однокласниками, заповнення бланків. 	Текст бесіди. Підготовлені бланки зі списком класу. Інструктаж роботи учнів Контроль за виконанням завдання.
Аналіз результатів	- Занесення результатів у зведену	Знайомство з процедурою

Етап роботи	Методи та процедури	Необхідні ресурси
дослідження	<p>матрицю.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Обчислення об'єктивного (OKQ), суб'єктивного (SKQ) кожного школяра та показника міцності комунікативної взаємодії у класі (М). - Формування груп досліджуваних відповідно до поєднання їх показників OKQ, SKQ та М. 	<p>обробки.</p> <p>Ретельне обчислення необхідних показників.</p> <p>Диференціація школярів на п'ять груп відповідно до значимих показників.</p>
Підготовка до консультації класного керівника	<ul style="list-style-type: none"> - Зазначення загальних тенденцій комунікативної взаємодії у класі. - Надання рекомендацій щодо врахування індивідуально-психологічних особливостей кожного школяра у навчально-виховному процесі. - Узгодження питань щодо організації та участі у проведенні тренінгу у класі. 	<p>Презентація результатів дослідження.</p> <p>Типологічні та індивідуальні рекомендації щодо врахування особливостей школяра.</p>
Проведення тренінгу	<ul style="list-style-type: none"> - Психогімнастика за Макартичевою Г.І. - Заняття «Почуття власної гідності» (за Анн Л.Ф.). - Заняття «Впевнена і невпевнена поведінка» (за Анн Л.Ф.). - Заняття «Я в своїх очах і в очах інших людей» (за Анн Л.Ф.). - Тренінг-гра «Попереду у нас дружній клас» за (Бітяноюю М.Р.). 	<p>Підбір вправ, спрямованих на природність, розкутість, що забезпечуватимуть налаштування на роботу.</p> <p>Заняття, спрямовані на саморозвиток особистості.</p> <p>Відеоматеріали.</p>
Підведення підсумків	<ul style="list-style-type: none"> - Аналіз змін, що відбулися у взаємодії вчителя з активом класу. - Аналіз змін, що відбулися у поведінці та успішності спілкування дітей, що мали проблеми у спілкуванні. - Аналіз змін, що відбулися у взаємодії класу. 	<p>Презентація очевидних змін, що відбулися внаслідок цілеспрямованого втручання психолога у справи класу на запит класного керівника.</p> <p>Узгодження очікувань вчителя та отриманих результатів.</p>

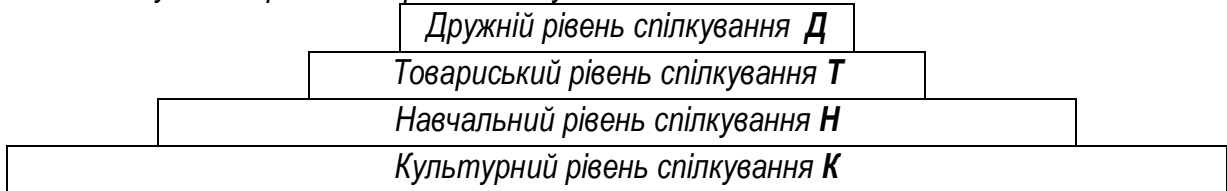
2.5. Передбачення проблемних моментів

Проблемні моменти	Причини виникнення	Можливості уникнення
Недовіра вчителя до результатів дослідження	Надмірна критичність до того, що не опирається на власний досвід.	Залучення вчителя до тренінгових занять.

Звинувачення батьками вчителя та психолога щодо надмірного навантаження своїх дітей у позаурочний час (втягнення психолога у конфлікт).	Намагання батьків скеровувати інтерес школярів переважно на навчання та його успішність. Проблема вільного часу для тренінгових занять.	Аргументи на користь всебічного розвитку дитини та переживання комфорту, впевненості у середовищі ровесників. Складання плану та регламенту занять та чітке слідування їм
---	--	--

2.6. Підготовка матеріалів, необхідних для виконання завдання

Наочна схема, яка супроводжує повідомлення, організує бесіду зі школярами з приводу розуміння ними суті виокремлення рівнів спілкування.

Бланки опитувальника (кількість підготовлених бланків має відповідати кількості досліджуваних).

Таблиця 1.

Зразок бланка опитувальника, заповнений Канкан І.

№ П/П	Прізвище	Рівні спілкування			
		Д	Т	Н	К
1.	Андрушко Таня				+
2.	Боєва Юлія	+			
3.	Василіук Іван			+	
4.	Гаврилук Ганна	+			
5.	Демченко Ліда				+
6.	Жека Вася		+		
7.	Канкан Ірина				
8.	Кудімова Галя			+	
9.	Липовець Федір				+
10.	Ляшко Богдан	+			
11.	Морозов Саша			+	
12.	Хохлова Лора			+	

Зведена матриця

Зведену матрицю підготовлюємо заздалегідь відповідно до кількості дітей в класі

№ п/п	Прізвище	Андрушко Таня	Боєва Юлія	Василіук Іван	Гаврилук Ганна	Демченко Ліда	Жека Вася	Канкан Ірина	Кудімова Галя	Липовець Федір	Ляшко Богдан	Морозов Саша	Хохлова Лора	Рівень спілкування				Суб'єктивний коефіцієнт комунікабельності (SKQ)
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	ΣД	ΣТ	ΣН	ΣК	
1.	Андрушко Таня																	
2.	Боєва																	

	Юлія																		
3.	Василюк Іван																		
4.	Гаврилюк Ганна																		
5.	Демченко Ліда																		
6.	Жека Вася																		
7.	Канкан Ірина																		
8.	Кудімова Галя																		
9.	Липовець Федір																		
10.	Ляшко Богдан																		
11.	Морозов Саша																		
12.	Хохлова Лора																		
Рівень	ΣD^*																		
	ΣT^*																		
	ΣH^*																		
	ΣK^*																		
Об'єктивний коефіцієнт комунікабельності (ОКQ)																			M

III. ЕТАП ПРАКТИЧНОЇ РОБОТИ

3.1. Збір емпіричних даних

У призначений час проводимо групове опитування, попередньо у бесіді пояснивши наявність різних рівнів спілкування між людьми і переконавшись, що усім є зрозумілою різниця у цих умовних дистанціях.

Збираємо бланки опитування та домовляємось про наступну зустріч з приводу обговорення результатів та перспектив співпраці.

Емпіричні дані уважно заносимо у зведену таблицю, заповнюючи горизонталі, відповідно до прізвища опитуваного. У цю таблицю переносимо не позначки (+, V, - тощо), а літери стовпчику, у якій стоїть помітка (Див. *Таблиця 1, Таблиця 2*) проти вказаних прізвищ однокласників. Підраховуємо кількість «Д», «Т», «Н» та «К» у кожній горизонталі, і, підставивши їх значення у колонки « ΣD », « ΣT », « ΣH », « ΣK », здійснюємо підрахунок за вказаними раніше формулами суб'єктивної точки зору на особливості дистанціювання конкретного суб'єкта зі

своїми однокласниками у вигляді коефіцієнта – **SKQ** і заносимо його значення у відповідний стовпчик.

Подібний підрахунок здійснюємо і по вертикалі, беручи до уваги уже об'єктивну точку зору (за задумом авторів методики) на дистанцію у спілкуванні однокласників з конкретним учнем, вивівши, за означеною вище формулою, об'єктивний коефіцієнт комунікабельності суб'єкта – **OKQ**. Підрахунок середнього показника комунікабельності у групі - **M** обчислюється шляхом знаходження середнього значення суми суб'єктивних чи об'єктивних коефіцієнтів за вказаною вище формулою.

Якісний та кількісний аналіз дослідницьких даних

У ході обробки отриманих результатів сформувавши зведену матрицю, яка має такий вигляд.

Дані дослідження представлені у таблиці.

Таблиця 2.

Дані дослідження особливостей спілкування у класі та комунікабельності як риси особистості школяра

№ п/п	Прізвище	Андрушко Таня	Боєва Юлія	Василюк Іван	Гаврилук Ганна	Демченко Ліда	Жека Вася	Канкан Ірина	Кудімова Галя	Липовець Федір	Ляшко Богдан	Морозов Саша	Хохлова Лора	Рівень спілкування				Суб'єктивний коефіцієнт комунікабельності (SKQ)
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	ΣД	ΣТ	ΣН	ΣК	
1.	Андрушко Таня		Д	Д	Д	Д	Д	Д	Д	Д	Д	Д	Д	11	0	0	0	1,0
2.	Боєва Юлія	Т		Т	Н	К	К	Н	К	К	Д	Д	К	2	2	2	5	0,55
3.	Василюк Іван	К	Д		Д	Н	К	Т	Т	К	К	Н	Т	2	3	2	4	0,64
4.	Гаврилук Ганна	К	Д	Д		К	К	К	К	Т	Н	Т	К	2	2	1	6	0,45
5.	Демченко Ліда	Т	Д	К	Д		К	К	К	К	К	К	Т	2	2	0	7	0,36
6.	Жека Вася	К	Д	К	Д	К		Т	Н	Т	К	Т	Н	2	3	2	4	0,64
7.	Канкан Ірина	К	Д	Н	Д	К	Т		Н	К	Д	Н	Н	3	1	4	3	0,73
8.	Кудімова Галя	К	Д	К	Д	К	Т	Д		К	Д	Н	Д	5	1	1	4	0,64
9.	Липовець Федір	К	Т	К	Д	К	Т	Н	Т		Д	Н	К	2	3	2	4	0,64
10.	Ляшко Богдан	К	Т	К	Н	К	Т	Н	Т	К		Н	К	0	3	3	5	0,55
11.	Морозов Саша	Н	Т	Т	Т	К	Т	Н	К	Т	Д		Д	1	5	2	3	0,73
12.	Хохлова	Н	Т	Н	Т	К	Т	К	К	Т	К	Д		1	4	2	4	0,64

	Лора																
Рівень спілкування	ΣD^*	0	7	2	7	1	1	2	1	1	7	2	3				
	ΣT^*	2	4	2	2	0	6	2	3	4	1	2	2				
	ΣH^*	2	0	1	2	1	0	5	2	0	1	6	2				
	ΣK^*	7	0	6	0	8	4	2	5	6	2	1	4				
Об'єктивний коефіцієнт комунікабельності (ОКQ)	0,36	1,0	0,45	1,0	0,18	0,64	0,82	0,45	0,45	0,82	0,91	0,64					0,65 Середній коефіцієнт комунікабельності у групі (M)

Таблиця 3.

Типологічні підгрупи учнів з різним співвідношенням коефіцієнтів їх комунікабельності

Співвідношення коефіцієнтів	Шифри	Коротка характеристика
$OKQ < M < SKQ$	Таня А.	такі учні відчувають потребу у спілкуванні сильніше і більше, аніж можуть її задовольнити. Вони є активними у спілкуванні, проте їм не відповідають взаємністю. Вони добре виконують термінові, проте не надто відповідальні доручення. У таких учнів іноді виникають труднощі у встановленні контактів з однокласниками.
$OKQ > M > SKQ$	Юлія Б., Ганна Г., Богдан Л.	такі учні викликають бажання контактувати з ними, але вони цього не помічають або не відчувають браку спілкування. Часом вони не бажають спілкуватися з іншими на тому рівні, який їм пропонують. Це комунікабельні, проте стримані у спілкуванні учні. Як правило, такі школярі гарно виконують термінові та відповідальні доручення.
$OKQ > M < SKQ$	Ірина К., Саша М.	такі учні комунікабельні, вирізняються постійною комунікативною активністю, і, як правило, діяльні у громадській та навчальній роботі. У них не виникає труднощів щодо встановлення товариських та ділових контактів з іншими школярами. Часом можуть порушувати дисципліну, оскільки мають нестримне бажання спілкуватись.
$OKQ < M > SKQ$	Іван В., Ліда Д., Галя К., Федір Л.	це скуті учні, як правило, не активні у навчальній та громадській роботі, проте добре виконують індивідуальні доручення, не обмежені у часі. Ці учні потребують відкритого схвалення з боку авторитетних осіб та участі у тренінгових заняттях, спрямованих на формування компетентності у спілкуванні, впевненості у собі.
$OKQ \approx M \approx SKQ$	Вася Ж., Лора Ж.	учні з помірною комунікабельністю. Вони краще справлятимуться із громадськими дорученнями, які не

		вимагають залучення багатьох осіб та не обмежені у часі
--	--	---

IV. ЗВІТНО-ПІДСУМКОВИЙ ЕТАП

4.1. Представлення результатів людині, яка звернулася із запитом

Презентація результатів дослідження. Підготовка до консультації класного керівника, складання програми тренінгових занять для класу.

Тези консультації. Отже, в ході бесіди з попереднім класоводом та на основі проведеного дослідження виявилась така ситуація:

- у початковій школі особлива увага приділялась навчанню, де гострих проблем не відчувалось, із сором'язливими дітьми клопоту взагалі не було, але надто комунікабельним доводилось давати додаткові доручення, завдання, щоб вони не «зривали» уроків;
- дослідження виявило специфіку взаємодії школярів у класі. Наразі група не постає як однорідне утворення, адже коефіцієнт її згуртованості – 0,65 (ледь вище середнього), але у класу є ресурс, у напрямку якого ми з Вами будемо рухатись: спочатку проаналізуємо більш детально комунікативні зв'язки у класі, зупинимось на виявлених типологічних та індивідуально-своєрідних особливостях школярів, а потім обговоримо програму тренінгів та складемо схему цих занять;
- у класі виявлено умовно п'ять підгруп дітей за типовими характеристиками щодо комунікабельності, які дадуть Вам можливість доручати їм справи, що будуть під силу та не обтяжуватимуть школярів. Давайте розглянемо таблицю (Див Табл.3.) та обговоримо отримані результати.

ФРАГМЕНТ ДІАЛОГІЧНОГО ПРЕДСТАВЛЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ РОБОТИ ЗАМОВНИКУ

Психолог. Проведене дослідження виявило специфіку взаємодії школярів у класі. Наразі група не постає як однорідне утворення, адже коефіцієнт її згуртованості – 0,65 (ледь вище середнього), але у класу є ресурс, у напрямку якого ми з Вами будемо рухатись:

- спочатку проаналізуємо більш детально комунікативні зв'язки у класі,
  - зупинимось на виявлених типологічних та індивідуально-своєрідних особливостях школярів, а потім
- обговоримо програму тренінгів та складемо план-схему цих занять.

У класі виявлено умовно п'ять підгруп дітей за типовими характеристиками щодо комунікабельності, які дадуть Вам можливість доручати їм справи, що будуть під силу та не обтяжуватимуть школярів. Давайте розглянемо таблицю (Див. Табл.2.), обговоримо отримані результати та програму тренінгів.

Класний керівник. Цікаво, я інакше сприймала своїх учнів. Виявляється, у мій «актив» входили зовсім не ті діти, на яких можна було б розраховувати...

Психолог. Ось, зверніть увагу на тих школярів, які на таблиці помічені блакитним. Іван В., Ліда Д., Галя К., Федір Л.- це скуті учні, як правило, не активні у навчальній та громадській роботі, проте добре виконують індивідуальні доручення, не обмежені у часі. Вони потребують відкритого схвалення з боку авторитетних осіб та участі у тренінгових заняттях, спрямованих на формування компетентності у спілкуванні, впевненості у собі. З цією метою я пропоную залучити їх до активної участі у перших тренінгових заняттях: «Почуття власної гідності», «Впевнена і невпевнена поведінка» (за Анн Л.Ф.)

Класний керівник. Гарзд, але слід порадитися з ними та їх батьками, щоб не виникло непорозуміння і накладок...

Психолог. Дуже слухна думка. Я пропоную ось таку програму (Див. Таблиця 4). Два перших заняття ми запросимо до тренінгової постійно діючої групи Івана В., Ліду Д., Галю К., Федора Л., на третьому запросимо ще Сашу М., Ірину К. і Таню А., лише четверте та п'яте

заняття ми проведемо з усім класом разом.

Класний керівник. А що не так з Сашею М., Іриною К. і Танею А.?

Психолог. Погляньте на таблицю 1: Саша М та Ірина К. вирізняються постійною комунікативною активністю, і, як правило, діяльні у громадській та навчальній роботі. У них не виникає труднощів щодо встановлення товариських та ділових контактів з іншими школярами, проте вони можуть порушувати дисципліну, оскільки мають нестримне бажання спілкуватись. А Таня А. (її показники позначені рожевим) відчуває потребу у спілкуванні сильніше і більше, ніж може її задовольнити. Вона активна у спілкуванні, проте не має взаємності. Вона добре виконуватиме термінові, проте не надто відповідальні доручення. Іноді у Тані А. виникають труднощі у встановленні контактів з однокласниками.

Єдина проблема, яка є у обох цих груп, – це відсутність адекватності в оцінюванні своєї значимості у спілкуванні. Тренінг «Я в своїх очах і в очах інших людей» має навчити їх рефлексії, об'єктивності у ставленні до себе та до інших.

Класний керівник. Надзвичайно цікаво! А чи будуть усі заходи ефективними? Може і мені залучитись до цих справ?

Психолог. Було б чудово, якби Ви підключились до роботи на 4 та 5 заняттях.

- Тепер давайте обговоримо з Вами програму тренінгів.

- Найбільше уваги слід приділити таким учням: Іван В., Ліда Д., Галя К., Федір Л., оскільки вони потребують нашої підтримки, відкритого схвалення та активної участі у перших тренінгових заняттях: «Почуття власної гідності», «Впевнена і невпевнена поведінка» (за Анн Л.Ф.).
- З метою формування рефлексії у спілкуванні до цієї групи ми залучимо ще й Ірину К., Сашу М. і Таню А. Заняття з елементами психогімнастики (за Макартичевою Г.І.) та «Я в своїх очах і в очах інших людей» (за Анн Л.Ф.) допоможе сформувати їх комунікативну активність і належним чином закріпити навички рефлексії у цієї групи школярів.
- На завершення об'єднаємо увесь клас на тренінг-грі «Попереду у нас дружний клас» (за Бітяною М.Р.) та проведемо повторну діагностику змін, що трапились у взаєминах класу, зробимо висновки і закріпимо гарні результати.

Таблиця 4.

Програма тренінгових занять для класу

№	Програма заняття	Учасники заняття
1	Психогімнастика за Макартичевою Г.І., «Почуття власної гідності», «Впевнена і невпевнена поведінка» (за Анн Л.Ф.)	Іван В., Ліда Д., Галя К., Федір Л.
2	Психогімнастика за Макартичевою Г.І., «Впевнена і невпевнена поведінка» (за Анн Л.Ф.)	Іван В., Ліда Д., Галя К., Федір Л.
3	Психогімнастика за Макартичевою Г.І. та «Я в своїх очах і в очах інших людей» (за Анн Л.Ф.)	Іван В., Ліда Д., Галя К., Федір Л., Ірина К., Саша М. і Таня А.
4	Психогімнастика за Макартичевою Г.І., «Попереду у нас дружний клас» за (Бітяною М.Р.)	Всі учні класу

V. ЕТАП САМОАНАЛІЗУ, ГРУПОВОЇ РЕФЛЕКСІЇ ТА САМОРОЗВИТКУ (Приклад виконання студентом)

Підсумкова рефлексія позитивних моментів (подумайте та напишіть, що саме вдалося зробити, чого досягти, від чого отримати професійне задоволення)

Отримала задоволення від звичайної ретельної роботи з приводу перенесення

результатів опитування у зведену таблицю - дуже хотілося якомога швидше побачити кінцевий результат. Хто б міг подумати, що рутинна теж спроможна захопити? Бесіда і опитування триває недовго, а скільки інформації отримуєш у процесі обробки! Цікавим було і розподілення учасників дослідження по групах – одразу видно, кому і яка потрібна допомога. Така вдала адаптація соціометрії дозволяє виокремити одночасно і коло спілкування, і дистанцію у ньому із суб'єктивної та об'єктивної точок зору – одразу ставляться усі точки над «і». А там визначаємо декілька груп учнів, які потребуватимуть психологічної допомоги. Класна процедура для використання у школі! Все чітко, ясно, інформативно. Просто клас!

Цікаво, проблема, запропонована у завданні, дуже мені знайома зі школи, але я *ніколи* не дивилась на неї з *такого* боку. Обираючи це завдання, я подумала: «Це просто як про наш клас – тут все як на долоні!». І лише пізніше я зрозуміла, як з часом все змінилося, бо дивлюсь на цю ситуацію не як учасник чи спостерігач, а як вчений (тільки на смійтесь!) – збоку, неупереджено, емпірично, шляхом аналізу, ґрунтовно. Це мене ошелешило, і... стало приємно – я міняюсь, і ці зміни мені подобаються, я дорослішаю, розумнішаю (сподіваюсь)...

Дуже порадувало мене знайомство з вправами психогімнастики. Як мені їх бракувало у школі! А зараз майже усі випробувала з друзями – прикольно, нас це ще більше згуртувало, тепер без моїх «заморочок» не обходиться жодна вечірка. Зросла моя популярність, мені цікаво і я стала цікавішою. Виявляється, мене оточують дуже грайливі самодостатні люди, а з ким поведешся... Відкриття незвіданого – це прекрасно, а відкриття чогось у собі – це завжди вартісна річ! Я із задоволенням рухаюсь у цьому напрямку.

Програма саморозвитку

Складові навчально-професійних умінь та професійно важливі якості, які потрібно було б розвинути	В чому полягали труднощі	План заходів для саморозвитку	Терміни	Критерії самоконтролю
Зіставляти мету психологічної допомоги з очікуваннями клієнта	Я відчувала, що запит вчителя має щось інше на меті, і я подумувала про допомогу їй самій, але так захопилась методикою, яку треба було використати, що це припущення непомітно згубилося	у реальному житті усе складніше, бо не знаєш, яка саме проблема підштовхнула людину до кабінету психолога, тому практика тут була б у нагоді – зареєструюся на одному із спеціалізованих психологічних Інтернет-сайтів, наприклад, «У психолога» (http://upsihologa.com.ua/) і попрацюю «інкогніто» із запитами	квітень-травень 2010 р.	чим більше ґрунтовних припущень щодо справжніх очікувань клієнта, тим краще

Особливості роботи над професійно-орієнтованим завданням з «Педагогічної психології»
(Л.М. Фальковська)

	Важко було пояснити вчителю доцільність своїх заходів, а особливо той факт, що налагодження системи комунікацій у класі розв'яже ті проблеми, з якими прийшла вчителька.	навчитися формулювати і обґрунтовувати власну дослідницьку позицію я планую за допомогою нехитрої таблички, де мають бути: заходи, перелік аргументів щодо них, критерії їх ефективності та наслідки впливу	лютий-квітень 2010 р.	випробувати свої таблички при виконанні професійно-орієнтованих завдань з інших дисциплін: чим менше зауважень і вище оцінка, тим краще я справилась
Робити психологічні прогнози	важко було передбачати плин подій, характер реакцій на пропозицію взяти участь у тренінгу, передбачити дію та участь вчительки	будувати схему-алгоритм, який враховував би усі можливі варіації реакції учасників дослідження – це і вправа на антиципацію, і готовність до несподіванок, і можливість блокування небажаних дій	квітень-травень 2010 р.	чим менше несподіванок і непередбачуваних моментів буде в аналізованому (будь-якому) процесі, явищі, тим краще
Розрізнити текст і підтекст клієнтського запиту	Вчителька опиралась власному припущенню про те, що не може владнати відносин у класі та впливати на них	розібратися у тому, які є різновиди повідомлень(контекст, підтекст тощо) і у чому їх специфіка за допомогою такої гри: шукати якомога більше несвідомих або свідомих посилів у тексті	лютий-квітень 2010 р.	чим більше влучних варіацій у грі я запропоную, тим кращим буде моє заглиблення у непрямі транзакції
	Мені не вистачило сміливості запропонувати вчительці розглянути її власну проблему, що читалася у контексті запиту	навчитись техніці заохочення мовлення клієнта на програмі індивідуальної психотерапії та консультування П.П. Горностая	березень-травень 2010 р.	зростання долі часу, коли говорить клієнт протягом консультації, і його задоволення від ілюзії «власних відкриттів»

4.2. ПРИКЛАД ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО ЗАВДАННЯ З КУРСУ «ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ»

Завдання 2.

Клієнтський запит

Ви працюєте психологом у ЗОШ. Батьки учениці 7-го класу Оксани В. звернулись до Вас по допомогу: «Наша донька – дуже відповідальна дівчинка. Нещодавно вона пережила важку операцію, дуже відстала у навчанні, а після одужання так взялася до навчання, що знову почала погано почуватися. Вона і чути не хоче, щоб довчитись пізніше – вона надто цінує свій клас, проте вчитись абияк не звикла, а сили зараз не ті. Можливо, щось порадите, чи можна тут знайти якийсь компроміс... Вона зараз така вразлива...».

Обов'язкова програма при виконанні завдання

1. Вивчіть особливості навчальних можливостей школярки, виявіть причини психосоматичних проблем дівчинки.
2. Сплануйте дослідження за методикою «Психологічна група ризику - ПГР» Лепіхової Л.А., Татенка В.О. Проаналізуйте отримані результати.
3. Розробіть рекомендації батькам та дівчинці відповідно до отриманих результатів.
4. Змодельуйте та продемонструйте фрагмент консультативної бесіди з батьками дівчинки.

I. ЕТАП ПЕРВИННОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

1.1. Категоріально-термінологічне довизначення проблеми, з якою звернулись до психолога

Клієнт. Наша донька – дуже відповідальна дівчинка. Нещодавно вона пережила важку операцію, дуже відстала у навчанні, а після одужання так взялася до навчання, що знову почала погано почуватися. Вона і чути не хоче, щоб довчитись пізніше – вона надто цінує свій клас, проте вчитись абияк не звикла, а сили зараз не ті. Можливо щось порадите, чи можна тут знайти якийсь компроміс... Вона зараз така вразлива...

Психолог. Давайте спробуємо розібратися у цій ситуації. Що саме ви хотіли б вирішити?

Клієнт. Ми хотіли б отримати кваліфіковану допомогу щодо:

- розробки якоїсь системи навчання, яка була б необтяжливою для дитини, але містила усі необхідні знання;
- якщо це зробити неможливо, то може якось переконати доньку, щоб вона так сильно не переймалась навчанням;
- ми боїмося, що погіршиться її стан здоров'я, а чим ми можемо допомогти дитині, що робити – ми не знаємо...

Психолог. Знаєте, дуже схвально, що у вас таке тепле ставлення до доньки. Перепрошую за, можливо, неделікатність, про яку операцію йдеться?

Клієнт. У нашої доньки знайшли пухлину в мозку, слава Богу, що доброякісна, проте її слід було негайно оперувати. Лікування тривало три місяці, її мучили головні болі, тому вчитись «по ходу» не виходило... Ми дуже боїмося, щоб не сталося ще якого лиха, тому про навчання не думалось, а вона у нас така амбіційна – ото як завжди хоче бути найкращою ученицею, сидить ночами, днями читає, пише, а потім знов – то застуда, то головні болі, то на стаціонарі, то вдома... Може, щоб потихеньку собі вчилась, то й добре усе було – так не слухає нас, береться дуже заповзято – хоче бути юристом. Воно-то добре, але лячно, а що, як не зможе школу взагалі закінчити – ми більше хворіємо, ніж вчимося, поблажок від учителів приймати не хоче – дуже чваньковита.

Психолог. А як вона ставиться до того, що ви шукаєте допомоги у психолога? Чи хотіла вона з вами прийти? Як вона ставиться до ваших спроб допомогти їй?

Клієнт. Вона ж у нас одненька, ми завжди коло неї, як ті ластівки: що мама, що тато. Навчання їй завжди давалось легко – відмінниця, то ми не втручались, бо що ми там уже поможемо? А ми вже по господарству самі, рідко коли там її залучаємо: а як же, що нам важко дитину свою обійти? Те, що ми до вас прийшли, – то з відчаю, доньці не казали, може допомога в чомусь іншому потрібна, хіба ми знаємо, але розібратись треба, щоб не задавнювати...

Психолог. Знаєте, ви праві, розібратись треба, проте без вашої доньки зробити це буде неможливо, тому у розкладі вашої доньки треба буде слід знайти місце для зустрічі зі мною. Деякі питання я спробую вивчити, і, по можливості, допомогти, проте без вашої допомоги та участі це зробити буде проблематично. Як, ви готові до співпраці, я можу розраховувати на вашу підтримку?

Клієнт. В чому вона буде полягати, що нам робити? Ми готові.

1.2. Формування реалістичних очікувань у людини, яка звернулася за допомогою та визначення напрямків практичної роботи психолога

Психолог. З бесіди з вами в мене виникли деякі припущення, щодо розв'язання проблеми:

- по-перше, мені необхідно буде обговорити ситуацію та провести певні дослідження з вашою донькою;
- по-друге, ви маєте бути готовими до співпраці та змін – як до власних, так і до доньчиних;
- по-третє, ви повинні бути готові, що проблема може бути подоланою лише частково;
- по-четверте, я берусь за розв'язання тільки психологічних проблем, тому я не можу обіцяти позитивних змін у стані здоров'я вашої доньки;
- по-п'яте, наприкінці нашої взаємодії я запропоную вам ряд рекомендацій, від дотримання яких залежатиме напрям та плинність подальших змін.

Клієнт. Ми все розуміємо, ми згодні.

Психолог. Отже, наступну зустріч ми проведемо наступного тижня з вашою донькою. Коли їй буде зручно - вранці чи ввечері?

Клієнт. Краще увечері в п'ятницю...

Психолог. У цей час вона уже буде стомленою, давайте краще ввечері о 17.00 у вівторок. Наше спілкування не буде надто обтяжливим, але має бути серйозним і продуктивним. Я поки що запланую одну - дві зустрічі з вашою донькою, і тоді за два - три тижні ми знову з вами зустрінемось, обговоримо результати та розробимо подальші кроки. Згода?

Клієнт. Добре, тоді до зустрічі.

Психолог. До побачення.

II. ПЛАНОВО-ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП

2.1. Аналіз власного досвіду виконання подібних завдань при вивченні навчальних дисциплін та проходженні практик

Дисципліна	Модуль	Тема	Зміст питань
Педагогічна психологія	Психологія навчання та учіння	Психологічні особливості навчальної діяльності школяра	Знайомство з процедурою діагностики навчальних можливостей школяра

Дисципліна	Модуль	Тема	Зміст питань
	Психологія виховання та самовиховання	Ресурси розвитку особистості	Основні симптоми шкільної дезадаптації. Психічне здоров'я як результат виховання, причини та наслідки психологічних травм дітей у процесі виховання
Основи психогієни	Основи психогієни	Психічне здоров'я у різні вікові періоди	Поняття психічної травми у вихованні та навчанні. Долання та профілактика нозогеній, фамільгеній, соціогеній та дитактогеній

2.2. Підбір і аналіз літератури та формулювання припущень про причини виникнення проблеми

Бібліографічний опис джерела	Основні ідеї, тези, що стосуються проблеми
Навчально-методична та довідкова література	
Лепіхова Л.А., Татенко В.О. Методика: «Психологічна група ризику – ПГР»// Психологія. Наук.-метод. Зб. – К.:Освіта, 1993. – Випуск № 41	Презентація методики, основні методичні та методологічні ідеї її авторів.
Казанская В.Г. Педагогическая психология. СПб.:Питер, 2005. – 366 с.: ил.- (Серия «Краткий курс»), С. 201-228.	Поняття психічної травми в педагогічному процесі, їх класифікація, специфіка. Способи та засоби профілактики та долання психічних травм (соціогенія, дидактогенія, нозогенія, фамільгенія).
С. Сівак. Скринінг шкільного життя. Методика комплексного психодіагностичного вивчення стану навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – 72 с. С.39-45.	Презентація діагностичної процедури Л.А. Лепіхової та В.О. Татенка як вартісної у психолого-педагогічній діагностиці навчального процесу та багатьох його складових.
Фахова періодична література	
Киричук О.В. Розвиток креативності вчителя в педагогічному спілкуванні // Рідна школа. -1995. - №12. – С.53.	Особливості використання методики у практиці креативного вчителя з метою здійснення ним індивідуального підходу у вихованні на навчанні.
Вузькоспеціалізована література	
Титаренко Т.М., Лепіхова Л.А. Психологічна профілактика стресових перевантажень серед шкільної молоді: Наук.-метод. посіб. – К.: Міленіум, 2006. – 204 с.	Особливості роботи з шкільною молоддю з метою профілактики стресових перевантажень.
Яценко Т.С. Психодіагностика тематических рисунков (практика и теоретические обобщения)// «Журнал практического психолога», №1, 2004, С.7.	Особливості інтерпретації та розуміння процедури малювання у проєктивних техніках
Яценко Т.С. Теорія і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне навчання. – Київ.: Либідь, 1996. – 264 с.	Інтерпретаційні та корекційні можливості групової психокорекції в умовах активного соціально-психологічного навчання

Бібліографічний опис джерела	Основні ідеї, тези, що стосуються проблеми
Хоментаскас Г.Т. Использование детского рисунка для исследования внутрисемейных отношений // Вопросы психологии. - 1986.-№1. - С. 165 -171.	Особливості аналізу малюнка для вивчення внутрішньосімейних стосунків
Хоментаскас Г.Т. Семья глазами ребенка.– М., 1989	
Internet-джерела	
John W. Green and Lynn S. Walker - Psychosomatic problems and stress in adolescence/ pediatric clinics of North America, 1997, Vol. 44, N. 6 // http://www.medafarm.ru	Психосоматичні проблеми та стрес у підлітків. Способи та напрямки роботи психолога з сім'ями та з клієнтом.
Тополярский В.Д., Струковская М.В. Психосоматические расстройства// http://www.portal-tgma.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=315&Itemid=197	Поняття нозогенії як специфічної реакції людини на захворювання відповідно до змін у внутрішній картині здоров'я
Психосоматические расстройства Смулевич А.Б. // http://www.psyinst.ru/library.php?part=article&id=1138	Психогенні розлади, які позначають терміном «нозогенія» [Смулевич А.Б. и др., 1992; Смулевич А.Б., 1994], зумовлені впливом психотравмуючих подій, пов'язаних із соматичними захворюваннями. Структура нозогенії детермінується психологічними, соціальними, конституційними (характерологічні особливості особистості) та біологічними (соматичне захворювання) чинниками.

2.3. Консультація з фахівцями

Потреби у консультації з фахівцями-суміжниками немає, однак є необхідність бесіди із лікарем з приводу розуміння складності реабілітаційного періоду та нинішнього стану здоров'я дитини.

Фахівець	Обґрунтування необхідності бесіди	Перелік питань
Лікар	Уточнення об'єктивної складності стану здоров'я дівчинки у післяопераційний період	<ul style="list-style-type: none"> - Як дівчинка сприйняла діагноз та повідомлення про необхідність операції? - Наскільки дівчинка відповідально ставилась до призначень та процедур? - Чи виявлені об'єктивні загрози щодо погіршення стану здоров'я дівчинки останнім часом? - Наскільки складними та обтяжливими є процедури, що нині проходить дівчинка? - Як довго може тривати реабілітаційний

Фахівець	Обґрунтування необхідності бесіди	Перелік питань
		період? - За яких обставин він може бути скороченим?

2.4. Складання розгорнутого плану виконання завдання, підбір методів та аналіз ресурсів

Етап роботи	Методи та процедури	Необхідні ресурси
Планування дослідження	Вивчення теоретичних засад щодо подібних проблем за запропонованою літературою. Планування дослідження та зустрічей з наступним узгодженням їх з клієнтами. Підготовка бланку опитувальника. Підготовка до зустрічі з клієнтом. Детальне вивчення психологічної картки школярки, особлива увага приділяється порівнянню успішності до та після операції тощо.	Література з описом процедур теоретичного та прикладного дослідження.
Проведення дослідження	Вступна бесіда з Оксаною В. Застосування додаткових діагностичних процедур з метою з'ясування причин проблеми. Інструктаж. Здійснення процедури дослідження. Заклучна бесіда з Оксаною В.	Бланк, олівці, папір А4, ручка.
Обробка отриманих результатів	Побудова профілю. Підрахунки балів окремо з лівого та правого боку бланку. Якісний аналіз кожного блоку.	Заповнені всі протоколи. Побудова профілів.
Аналіз результатів дослідження. Підготовка до консультації батьків	Якісний та кількісний аналіз дослідницьких даних. Підготовка рекомендацій батькам. Підготовка до консультації з батьками.	Заповнений протокол із даними дослідження. Література з проблем сімейного виховання.

2.5. Передбачення проблемних моментів

Проблемні моменти	Причини виникнення	Можливості уникнення
Заперечення проблем Оксаною В.	Хвороблива боязнь невдач і можливості їх визнання у своїй поведінці	Делікатно та фахово розгорнути взаємодію з дитиною, визначити міру свого втручання у розв'язанні проблеми, зорієнтувати дівчинку на співпрацю та оптимістичність щодо віри у її сили та можливості при мінімальній допомозі з боку фахівця

Недовіра батьків до впливовості рекомендацій та консультації на суть проблеми	Загальна недовіра до психологів як до фахівців	Окреслити межі повноважень та сфер впливу кожної із взаємодіючих сторін. Розписати рекомендації відповідно до функцій кожного із суб'єктів взаємодії. Домовитись про спільний моніторинг змін з подальшим їх обговоренням та аналізом.
---	--	--

2.6. Підготовка матеріалів, необхідних для виконання завдання

Дослідницька програма включає ряд послідовних етапів:

Етап	Діагностична процедура	Мета	Прогнозовані результати	Необхідні матеріали
1.	Призначена бесіда з Оксаною	Особливості сприймання ситуації послаблення контролю за навчанням та станом здоров'я	Виявлення внутрішньої картини здоров'я	Схема бесіди, диктофон
2.	Проведення опитування за ПГР	Дослідження навчального ресурсу дівчинки	Виявлення особливостей навчальних можливостей школярки	Бланк опитувальника, схема обробки та аналізу результатів
3.	Застосування проєктивних технік «Неіснуюча тварина», «Моя сім'я»	З'ясування несвідомих ознак страху, переживань та характеру стосунків у сім'ї	Особливості несвідомих переживань дівчини щодо власного здоров'я та стосунків у сім'ї	Чисті аркуші, кольорові олівці, схема спостереження за малюванням
4.	Формування рекомендацій батькам	Спроба вплинути на формування у батьків конструктивних тактик у ставленні до дитини	Критичність, сумніви щодо компетенції психолога, опір	Схема рекомендацій, заходи, журнал самоспостережень
5.	Формування рекомендацій Оксані	Побудова реальних перспектив у навчанні з мінімальними психічними витратами	Переоцінка цінностей, знаходження оптимального рівня навантаження	Схема рекомендацій, заходи, журнал самоспостережень
6.	Підсумкова спільна зустріч	Підведення підсумків, обговорення рекомендацій, результатів	Виявлення прогресивної динаміки	Орієнтація на постійну оптимізацію взаємин

III. ЕТАП ПРАКТИЧНОЇ РОБОТИ

3.1. Збір емпіричних даних

Перша вступна бесіда з Оксаною В. «Добрий день, Оксано. Як твої справи? Твої батьки стурбовані і хвилюються за тебе. Вони приходили до мене з проханням зарадити у ситуації проблемного поєднання тобою бажання відмінно вчитись на шкоду власному здоров'ю. Я знаю, що ти перенесла нещодавно операцію, проте справа іде на поправку і ніяких причин турбуватись немає. Ти про це знаєш і батьки твої також, проте з їх дозволу я вирішила ще поспілкуватись з цього приводу з твоїм лікарем – в нього також нема жодних сумнівів щодо гарної динаміки твого фізичного стану. Отже, проблема є, а очевидні причини відсутні, тому нам слід ретельніше їх пошукати, все знайти, вивчити та спільно подолати».

Структура бесіди:

- Чи багато у тебе сьогодні було уроків? Наскільки вони були важкі?
- Як ти зараз себе відчуваєш, нічого не турбує?
- Ти не помічала, коли найчастіше тебе турбує головний біль чи інші нездужання?
- Які у тебе були почуття, коли дізналась діагноз і про термінову операцію?
- Ти боялась іти на операцію?
- Як тобі було у лікарні? Ти часто про це згадуєш?
- Ти оцінюєш зараз свій стан як хворобливий чи здоровий?
- Наскільки важливо для тебе почуватися фізично добре?
- Як ти плануєш своє дозвілля у випадку доброго самопочуття?
- А як ти плануєш своє дозвілля у випадку поганого самопочуття?
- Що ти зазвичай робиш, коли тобі зле?
- Чи дотримуєшся ти режиму дня, приписів лікаря? Хто це контролює?
- Які твої плани на майбутнє?
- Наскільки тобі важливо опанувати ситуацію контролю над власним самопочуттям? Тощо.

«Я думаю, ми можемо тепер перейти до визначення особливостей твоїх поглядів на деякі речі, а потім будемо працювати в напрямку пошуку твоїх психологічних ресурсів. Без твоєї допомоги і зацікавленості нам не обійтись.

То як, почнемо?»

Таблиця 2.

Особистісний профіль Оксани, виявлений в ході опитування

№ п/п	Конструктивні, позитивні, стеничні тенденції				Не визначився	Деструктивні, негативні, астеничні тенденції			Підпункти шкал	шкали
	3	2	1	0		1	2	3		
1	3	2	1	0	1	2	3	працездатність, фізична витривалість	Загальний психофізіологічний стан дитини	
2	3	2	1	0	1	2	3			
3	3	2	1	0	1	2	3			
4	3	2	1	0	1	2	3	психофізичний тонус		
5	3	2	1	0	1	2	3			
6	3	2	1	0	1	2	3			
7	3	2	1	0	1	2	3	продуктивність діяльності		
8	3	2	1	0	1	2	3			
9	3	2	1	0	1	2	3	стан здоров'я		
10	3	2	1	0	1	2	3	резервні можливості саморегуляції та енергетичні, мобілізаційні резерви		
11	3	2	1	0	1	2	3			
12	3	2	1	0	1	2	3	стан нервової системи		
13	3	2	1	0	1	2	3			
14	3	2	1	0	1	2	3			

Особливості роботи над професійно-орієнтованим завданням з «Педагогічної психології»
(Л.М. Фальковська)

15	3	2	1	0	1	2	3		
16	3	2	1	0	1	2	3	рівень тривожності	Емоційний статус дитини
17	3	2	1	0	1	2	3	емоційна врівноваженість	
18	3	2	1	0	1	2	3	адаптивність	
19	3	2	1	0	1	2	3	фрустраційна толерантність	
20	3	2	1	0	1	2	3	домінуючий емоційний фон	
21	3	2	1	0	1	2	3	впевненість у собі	
22	3	2	1	0	1	2	3	рівень агресивності	
23	3	2	1	0	1	2	3	рівень емоційної стійкості	
24	3	2	1	0	1	2	3		
25	3	2	1	0	1	2	3	домінуючий емоційний фон	
26	3	2	1	0	1	2	3	стресостійкість та активність у протистоянні негативним впливам	
27	3	2	1	0	1	2	3		
28	3	2	1	0	1	2	3		
29	3	2	1	0	1	2	3		
30	3	2	1	0	1	2	3		
31	3	2	1	0	1	2	3	адаптивність	Особистісні риси, які виявляються в критичних ситуаціях
32	3	2	1	0	1	2	3	вимогливість до інших	
33	3	2	1	0	1	2	3	альтруїзм – егоїзм	
34	3	2	1	0	1	2	3	наполегливість у досягненні мети	
35	3	2	1	0	1	2	3		
36	3	2	1	0	1	2	3	схильність до ризику	
37	3	2	1	0	1	2	3	екстраверсія – інтроверсія	
38	3	2	1	0	1	2	3		
39	3	2	1	0	1	2	3	ставлення до норм поведінки, локус контролю	
40	3	2	1	0	1	2	3		
41	3	2	1	0	1	2	3	рішучість	
42	3	2	1	0	1	2	3		
43	3	2	1	0	1	2	3	здоров'я як цінність	Ціннісні орієнтації, які особливо виразно виявляються в екстремальних умовах життя
44	3	2	1	0	1	2	3	ставлення до основної діяльності і майбутньої активності	
45	3	2	1	0	1	2	3		
46	3	2	1	0	1	2	3		
47	3	2	1	0	1	2	3		
48	3	2	1	0	1	2	3		
49	3	2	1	0	1	2	3		
50	3	2	1	0	1	2	3		
51	3	2	1	0	1	2	3		
52	3	2	1	0	1	2	3	реакція на критичну ситуацію, ставлення до авторитетів, можливі варіанти поведінки в екстремальних умовах	
53	3	2	1	0	1	2	3		
54	3	2	1	0	1	2	3		
55	3	2	1	0	1	2	3		
56	3	2	1	0	1	2	3		
57	3	2	1	0	1	2	3		
58	3	2	1	0	1	2	3		
59	3	2	1	0	1	2	3		
60	3	2	1	0	1	2	3		
61	3	2	1	0	1	2	3		
62	3	2	1	0	1	2	3	ставлення до праці та розваг	
63	3	2	1	0	1	2	3		
64	3	2	1	0	1	2	3		
65	3	2	1	0	1	2	3	ставлення до вживання психотропних засобів	
66	3	2	1	0	1	2	3		
67	3	2	1	0	1	2	3		

Система смисложиттєвих відношень, мотивів, які визначають активність дитини а також механізми саморегуляції

68	3	2	1	0	1	2	3	переживання відокремленості, наявність чи відсутність близьких відносин з людьми та друзями		
69	3	2	1	0	1	2	3			
70	3	2	1	0	1	2	3			
71	3	2	1	0	1	2	3			
72	3	2	1	0	1	2	3			
73	3	2	1	0	1	2	3			
74	3	2	1	0	1	2	3			
75	3	2	1	0	1	2	3			
76	3	2	1	0	1	2	3			
77	3	2	1	0	1	2	3			
78	3	2	1	0	1	2	3			
79	3	2	1	0	1	2	3	домінуючі захисні, компенсаторні механізми, активність яких може виявитись в екстремальних ситуаціях, зокрема	реакція опозиції	
80	3	2	1	0	1	2	3		реакція імітації	
81	3	2	1	0	1	2	3		реакція опозиції	
82	3	2	1	0	1	2	3		реакція компенсації	
83	3	2	1	0	1	2	3		реакція емансипації	
84	3	2	1	0	1	2	3		реакція відокремлення	
80	3	2	1	0	1	2	3	психологічний комфорт учнів	реакція витіснення	
81	3	2	1	0	1	2	3		реакція проєкції	
82	3	2	1	0	1	2	3		визначення сили «Я»	Уявлення про психологічне самопочуття, психологічний комфорт учнів та орієнтація на власні можливості
83	3	2	1	0	1	2	3			

- Ти не надто втомилась?
- Ні, зовсім не втомилась. А що, ще якісь завдання є для мене?
- Може, помалюємо? Ось у мене є кольорові олівці, аркуш паперу. Завдання нескладне: намалюй неіснуючу тварину – ту, якої не існує у природі, назви її, а на другому аркуші намалюй свою сім'ю.
- Я не дуже гарно малюю...
- Твої художні можливості у даному випадку не матимуть значення, не поспішай, у тебе є час трішки перепочити після опитувальника. Якщо щось незрозуміло – питай, я буду поруч.
- А можна, я спочатку намалюю сім'ю, а потім тваринку?
- Так, звичайно.
- Можна починати?
- Так.

Таблиця 3.

Протокол спостереження за процесом малювання та фіксування значимої інформації для інтерпретації

Завдання	структура малюнка			Графічні презентації			Процес малювання				
	Кільк. елементів	розміри	розміщення	Деталі	декорування	кольори	послідовність	витування	повернення	паузи	коментарі
«Неіснуюча тварина»	великими крилами,	Велика тварина, спрямована вправо	Зверху, справа	Антропоморфні риси	Лінія чітка, рівна	3	Тулуп, крила, хвіст	відсутнє	розфарбовування	-	-
«Моя сім'я»	донька, мати взялись за	Пропорції збережені	У центрі, дівчинка	Усі необхідні	У межах	4	сім'я	-	-	-	-

«...Ну от, я маю матеріали, спробую зрозуміти суть справ. А далі, давай домовимось: ти можеш приходити до мене, коли захочеш, а я, в свою чергу, як тільки матиму цікаву для тебе інформацію, буду тебе запрошувати на зустріч. Гаразд?

- Гаразд.
- Тоді до зустрічі?
- Дякую, до побачення»

3.1. Аналіз та інтерпретація отриманих даних

Якісний та кількісний аналіз дослідницьких даних, отриманих за допомогою діагностичної процедури ПГР (Лєпіхової Л.А., Татенка В.О.)

123

У ході аналізу було з'ясовано, що Оксана В. має значні переваги у конструктивному, стенічному, плані (Див. Рис. 3), порівняно з негативними, астенічними, деструктивними тенденціями (Див. Рис. 2) у міркуваннях. Деталізація отриманих результатів представлена у Таблиці 1 (Див вище).

Рис. 2. Особливості негативних, астенічних та деструктивних переживань Оксани

Загальний психофізіологічний стан дівчинки є задовільним (Див блок 1 в Рис. 3), оскільки майже у чотири рази перевищує показники цього ж блоку у негативних, астенічних та деструктивних характеристиках. Серйозний психологічний ресурс дівчинки виявляється в переважно позитивному емоційному статусі; особистісних властивостях та ціннісних орієнтаціях, що виявляються здебільшого у критичних ситуаціях; системі смисложиттєвих відношень, мотивів, які визначають активність Оксани В., а також у механізмах її саморегуляції. Загальне ж самопочуття дівчинки, її психологічний комфорт оцінюються нею більш стримано, а тому потребуватимуть особливої уваги.

Рис. 3. Особливості психічного ресурсу Оксани

Зупинимось на деталізації кожного із зазначених блоків діагностичної процедури. Загальний психофізіологічний стан (Блок 1) Оксани вказує переважно на конструктивні складові за рахунок навичок організації та виконання домашнього завдання, продуктивної діяльності та оптимізму з приводу стану власної нервової системи та здоров'я у порівнянні з товаришами. Оксана В. має задовільний психофізичний тонус, такі ж резервні можливості саморегуляції та енергетичні, мобілізаційні можливості. Ученицею визнаються проблеми зі здоров'ям, як такі, що впливають останнім часом на її працездатність та фізичну витривалість.

Емоційний статус дівчинки (Блок 2) теж не постає як загрозливий, оскільки досліджувана визначається максимальними конструктивними показниками фрустраційної толерантності (відсутність страху перед невдачами, оскільки визнає їх іноді неминучими), «доброякісної» агресивності та стресостійкості. Достатній рівень тривожності, емоційної врівноваженості, впевненості у собі, домінуючого емоційного фону та протистояння негативним впливам складає серйозний ресурс дівчинки, хоча вона визнає зниження можливостей власної адаптивності. Рівень емоційної нестійкості Оксани В., її прагнення уникати труднощів та неприємних історій постають як слабкі, астеничні характеристики ірраціональної сфери школярки.

Аналіз особистісних якостей, які виявляються здебільшого у критичних ситуаціях (блок 3) характеризує Оксану В. як екстраверта, старанну, дисципліновану школярку, переважно альтруїстичну, наполегливу, рішучу, іноді схильну до ризику особистість. Поряд з цим, Оксана не надто вимоглива до інших та схильна до екстернального локусу контролю.

Ціннісні орієнтації Оксани В. спрямовані у конструктивному напрямку, а саме: вона цінує постійну турботу рідних про її здоров'я, оптимістично сприймає своє майбутнє (пункти 45,46), визнає необхідність старанно вчитися, наполегливо працювати задля досягнення своєї мети. Менш впевнено Оксаною В. визнаються цінності врахування обставин (пункт 47, 48) та виконання суспільно-корисних доручень, незважаючи на власні проблеми. Ознаки остраху за своє власне здоров'я постають як єдині деструктивні (пункт 43) у ціннісних орієнтаціях дівчинки, що вказують на травматичні переживання недавнього нездужання.

Система смисложиттєвих відношень, мотивів, які визначають активність Оксани В. та механізми її саморегуляції (блок 5), постає як цілком конструктивна, за винятком щирого зізнання дівчинки про те, що у біді можна розраховувати тільки на близьких людей, та про власну неспроможність дбати про інших, коли відчуватиме загрозу для себе. Таку щирість, напевно, не слід визнавати як слабкість, а швидше як розуміння власних обмежених можливостей та слабких сторін. Загальна реакція на критичну ситуацію, ставлення Оксани В. до авторитетів та аналіз можливих варіантів поведінки в екстремальних ситуаціях вказують на цілісність та моральну зрілість дівчинки. Впевнене негативне ставлення до вживання психотропних засобів на користь спілкування з друзями вказують на відкритість дівчинки, уникання самотності. Емансипація, незалежність думок та поведінки у деяких випадках визнається Оксаною як бажана, проте позбавлена крайнощів. Ставлення до праці та розваг Оксани позбавлені абсолютизму, що теж є втішним.

Загальний оптимізм, визнання ситуації у класі як комфортної, віра у свої сили (блок 6) є неабияким ресурсом дівчинки, на який варто опиратись при наданні психологічної допомоги у доланні проблемних моментів та ситуацій.

Отже, опитування дало можливість виявити «бійцівські» властивості у характері Оксани В. – бажання боротись за успіх, стійкі переконання щодо вибору засобів для цього, віра у власні сили. Жодних ознак нервового перевантаження, виснаження не було виявлено, тому надмірне клопотання батьків навколо дівчинки є мало конструктивним, а тому не бажаним.

Для підтвердження того факту, що психосоматична проблема все ж є, проте дівчинка вміло маскує її, ми спланували додаткову процедуру, які знизили б свідому опірність дівчинки –

проективну техніку «Неіснуюча тварина». З метою виявити ставлення дівчинки до членів сім'ї, характеру відносин у родині та особливості переживання Оксаною В. своєї захищеності у колі близьких людей, ми використали теж проективну процедуру, спрямовану саме на таке коло проблем – «Моя сім'я». Зупинимось більш детально на отриманих результатах проективних процедур.

Аналіз психомалюнків: «Неіснуюча тварина», «Моя сім'я»

«Неіснуюча тварина». В результаті аналізу малюнка (Див. Таблиця 3) було виявлено таке: дівчинка оптимістично орієнтована на майбутнє, відчуває владу, раціонально налаштована – зображення композиційно зміщене вправо у верхній кут, проте несвідомі переживання, спогади про минуле все ще впливають на реальність. Дівчинка відчуває незадоволеність власними думками, упущеним моментом, власною нерішучістю – хвіст тварини деталізований та розміщений у нижньому лівому куті аркуша; дівчинка є впевненою, енергійною – розмір тварини великий, її конструкція складна, деталізована. Оксана насправді не схильна економити власні сили, хоча сором'язлива та все ще має проблеми із соматичним здоров'ям.

У стосунках з оточенням, а саме з людьми, які реально можуть мати вплив, Оксана відчуває надмірний контроль, заборону, обмеження, проте цим надто не переймається. Дівчинка вразлива, тендітна, виявляє риси інфантильності, емоційної незрілості (антропоморфність рис у малюнку тварини), невпевнена, схильна до вагань, сумнівів (переривисті лінії).

Отже, припущення про те, що хворобливий стан дівчинки так само турбує її, як і батьків, поки що безпідставне. Очевидно, слід звернути увагу на інший бік питання – надміру тривожний тип ставлення батьків до хворобливості доньки. Важливим буде дізнатись, як донька ставиться до тактик та стратегій поведінки батьків, взаємин у сім'ї.

«Моя сім'я». Аналіз малюнка засвідчує відчуття Оксаною В. захищеності, інтегрованості у родину, переживання благополуччя, високий рівень згуртованості сім'ї (Див Таблиця 3). Себе дівчинка зобразила у центрі, проте вираз обличчя її похмурий, одяг щедро декорований, різнобарвний – ознаки демонстративності, намагання відповідати сподіванням батьків, нарцисичності натури. Надмірна увага з боку батьків визнається дитиною як належне, тому вимагання уваги до своєї персони не сприймається критично.

Зовні благополучна картина сімейної ідилії криє небезпеку побудови взаємин (з єдиною донькою, яку бояться втратити) в умовах надмірної батьківської опіки, надзвичайної їх відданості. Несвідома презентація цих відносин у сім'ї завдяки проекції дівчини спричинила розуміння істинної причини проблеми – непродуктивний стиль виховання батьків. Таке ставлення до дитини супроводжується виникненням у батьків емоційно-вольових проблем (тривожності, фрустрованості), вони фіксуються на фізичній та психічній безпорадності їх дитини. Відомо, що така модель виховання призводить до психопатичного розвитку дитини, формує у неї егоцентричні установки, негативно позначається на становленні почуттів відповідальності та обов'язку. Отже, психокорекційних заходів потребуватимуть і батьки, і донька.

3.3. Надання психологічної допомоги

Підготовка рекомендацій:

Таблиця 4

Рекомендації батькам

№ п/п	Рекомендації	Частота їх дотримання	Реакція на них
1.	Сприймайте хворобу та хворобливість доньки як етап післякритичний		

2.	Разом з донькою менше часу приділяйте спогадам, а більше – планам на майбутнє, стежте за тим, щоб вони були реалістичними		
3.	Поступово менш відкрито контролюйте стан здоров'я доньки		
4.	Дозволяйте товаришам активно допомагати доньці – перенесіть частину своїх турбот на них		
5.	Старайтесь не надто опікати доньку		
6.	Попросіть репетиторів допомогти доньці надолужити пропущене у навчанні		
7.	Заждіть, доки донька сама не попросить про допомогу і не надто переймайтесь, якщо вона цього не зробить		
8.	Урізноманітніть дозвілля, більше подорожуйте разом, перебувайте з донькою на свіжому повітрі		
9.	Обговоріть плани, продумайте спільні цікаві справи, захоплення		

Таблиця 5.

Рекомендації Оксані В.

№ п/п	Рекомендації	Частота їх дотримання	Реакція на них
1.	Більше часу проводити на свіжому повітрі, при можливості, у русі		
2.	Скласти розпорядок дня і намагатись його дотримуватися		
3.	Виконувати домашні завдання, чергуючи їх із активним відпочинком та перервами		
4.	Рівномірно розподіляти фізичне та розумове навантаження		
5.	Дозволяти товаришам та вчителям допомагати тобі		
6.	Батькам дозволяти допомагати тобі лише у виняткових випадках		
7.	Постійно підтримувати оптимістичне налаштування		
8.	Самостійно запропонувати допомогу батькам		

Підготовка до консультації з батьками

IV. ЗВІТНО-ПІДСУМКОВИЙ ЕТАП

4.1. Представлення результатів людині, яка звернулася із запитом

Зустріч, бесіда з вами та з Оксаною були цікавими, продуктивними, тому я маю чимало цікавої інформації для роздумів, якою хочу поділитись. Думаю, нам разом необхідно розібратися в істинних причинах проблеми, з якою ви до мене прийшли, і розробити загальну стратегію подальшої спільної поведінки.

Давайте розглянемо результати дослідження: *(демонструємо таблиці 2-4 та інтерпретуємо по ходу результату).*

Отже, ви вчасно звернулись. Проблема дійсно існує і вона полягає у тому, що з погіршенням стану здоров'я вашої доньки звичайна, демократична система стосунків змінилась на менш конструктивну, і почалась довічна історія із замкненим колом: хвороба – покладання усіх повноважень на себе, тривога, відчуття провини – стабілізація стану, намагання закріпити результати, завбачливість, надмірна опіка, ізоляція дитини від будь-яких обов'язків, нудьга – загострення стану... і знову все спочатку... Знайома ситуація? Це, на жаль, не поодинокий випадок, це закономірність, сутність і наслідки якої описані у багатьох працях з психології та педагогіки. Це домінування неконструктивного стилю виховання - гіперопіки, спровокованого часом важкими випробуваннями для сім'ї, який сам стає складним випробуванням на особистісну зрілість членів родини. Сім'я чинить так, бо інакше собі уявити не може. Все ніби

добре, якби не наслідки, що не влаштовують жодну із сторін. Пропоную, якщо ми виявили це коло, вийти з нього, обрати інший спосіб, проте це не просто – спільні зусилля вимагатимуть послідовності і узгодженості дій.

Я поясню механізм виникнення ситуації, що склалася (назвемо її ситуацією гіперопіки), розберемось у причинах і тоді зможемо їх подолати. Отже, зовні гіперопіка виявляється у бажанні батьків робити за дитину все, навіть те, що вона може робити сама; дитину ніби утримують у тепличних умовах, і, як наслідок, дитина не навчається долати труднощі, у неї не формуються відповідні навички. Тобто, жаліючи дитину, батьки прагнуть допомогти їй, але при цьому самі обмежують можливості її розвитку, становлення, пригнічують зацікавленість, інтерес до будь-чого. Хоч це, перепрошую, звучить надто боляче, проте, погодьтесь, доля правди у цьому є.

Другий неприємний бік цієї ситуації може виявитись у тому, що виховання (тобто розвиток особистості дитини) починає відбуватися у «культурі» хвороби. Багато батьків формують у сім'ї ставлення до дитини як до хворої. За такого характеру взаємин у дитини формується недовірливість, страх перед будь-яким нездужанням, наприклад, застудою. Дитина ставиться до себе як до хворої, у зв'язку з чим у неї формується уявлення про себе як слабку, неспроможну до значних досягнень людину. За таких обставин внутрішня позиція дитини завжди буде ближчою до відмови від розв'язання проблеми, аніж її долання.

Ознак виховання у культурі хвороби у нашій ситуації не виявлено, але якщо вчасно не вживемо заходів або будемо відкладати розв'язання проблеми, такий сценарій може бути неминучим. Своє завдання я бачу у тому, щоб попередити вас про можливу небезпеку, а не залякати, зрозумійте мене правильно, і налаштувати на серйозне ставлення до тих рекомендацій, дотримання яких допоможе подолати психологічні причини заявленої вами при першій зустрічі проблеми – оптимізації навантаження, психосоматичного стану доньки.

Отже, причини заявленої проблеми виявлені, шляхи її долання – рекомендації запропоновані, ви поінформовані про важливість їх дотримання, сподіваюсь, маємо готовність, бажання і можливості братися до справи.

Ось рекомендації для вас. Зараз я вам поясню особливості дотримання цих рекомендацій. При зустрічі з вашою донькою ми обговоримо з нею рекомендації, розроблені для Оксани, домовимось про важливість та умови їх дотримання. (Подаємо рекомендації з поясненнями та домовляємось про плани щодо наступних зустрічей). Погляньте на них, вони нескладні, важче буде їх дотримуватись на початку, але з часом все стане на свої місця. Десь за два тижні будемо призначати знову зустріч і вам, і Оксані, і, у разі успішного долання, наступні зустрічі будуть спільними і дедалі рідшими. На все добре, успіхів! До зустрічі!

V. ЕТАП САМОАНАЛІЗУ, ГРУПОВОЇ РЕФЛЕКСІЇ ТА САМОРОЗВИТКУ (Приклад виконання студентом)

Підсумкова рефлексія позитивних моментів (подумайте та напишіть, що саме вдалося зробити, чого досягти, від чого отримати професійне задоволення)

Мені, я сподіваюсь, вдалося знайти справжню причину проблеми – вона полягала не у самій дівчинці, а у неправильному ставленні до проблем доньки з боку батьків. Я отримала справжнє полегшення, коли збагнула, що ресурс дівчинки дозволяє їй навчатися на повну силу, а от картина нездоров'я доньки в очах батьків суттєво згортала цей ресурс. Часом, батьківська любов буває такою міцною, що може несвідомо обмежувати впевненість дитини у власних силах, провокувати деструктивну поведінку (завчену безпорадність), яка пізніше перетвориться на справжню проблему і для дитини, і для батьків. Мені вдалося розгледіти причини майбутньої проблеми, адже попередити негаразди набагато легше, аніж їх здолати.

Задоволення отримала від використання проєктивних методик «Неіснуюча тварина» та «Моя сім'я». По-перше, вони розвіяли мої підозри щодо причин заявленої проблеми – першопричиною їх виявились соціальні обставини, а не соматичне нездужання. По-друге, я вперше спробувала самостійно інтерпретувати. Не знаю, чи добре мені це вдалось, але мені сподобалось систематизувати, аналізувати і в результаті отримувати цілісну картину переживань дівчинки. Це цікаво, бо це відкриття того, чого не усвідомлює сама Оксана. Дуже добре, що є такі методи, які спроможні заглиблюватись у суть проблеми.

Думаю, було б добре зустрітись ще раз із Оксаною та її батьками. Цікаво, чи послідовними вони були у дотриманні рекомендацій? Я б з радістю ще раз з ними зустрілась і запропонувала їм психологічну допомогу, бо переконана, що батькам дуже важко відмовитись від сформованого роками сценарію взаємин з донькою. Я обов'язково постараюсь засвоїти до зустрічі з ними основні психологічні техніки, які стануть нам у нагоді. Найближчим часом є чим зайнятися!

Програма саморозвитку

Складові навчально-професійних умінь та професійно важливі якості, які потрібно було б розвинути	В чому полягали труднощі	План заходів для саморозвитку	Терміни	Критерії самоконтролю
Робити психологічні прогнози	у бесіді з батьками я так піддалася їх тривозі за свою доньку, що вже спрогнозувала заздалегідь хибне уявлення про мотиви дівчинки та її загальний стан. Головним має бути об'єктивність, неупередженість і опора на реальні факти	здійснювати програму постійної ревізії власних упереджень, стереотипів, бути об'єктивною, опиратись на раціональні факти, не піддаватись впливові клієнта, нотуючи все у щоденник, та взяти за правило гортати його не менше разу на тиждень у якийсь певний день тижня (нагадування завести у мобільний або комп'ютер)	2009-2011 н.р.	терпимість до чужих та власних помилок; уміння передбачити вразливі місця у власних планах, діях, вчинках; оптимізм щодо можливостей психологічного ресурсу
Спонукаати клієнта до рефлексії	мої однокурсники та я сама знаю, що маю деякі труднощі з описом навичок консультативного інтерв'ю, особливо щодо технік прояснення інформації та відображення	відвідування та активна робота по підготовці до роботи у студентській службі телефону довіри; напрацювання там технік і прийомів ефективного налагодження контакту і рефлексії у телефонній розмові: дуже вразливі – можуть кинути слухавку і консультація обірветься	2009-2010 н.р.	популярність у веденні консультацій по телефону довіри, здатність викликати у клієнта вміння бачити самого себе очима інших людей, уміле застосування навичок організації контрпгри.

Доступно пояснювати психологічні терміни	я не можу брати на себе відповідальність по-своєму тлумачити ту чи іншу категорію, бо, по-перше, це не проста справа визначити поняття у складній науці, а по-друге, я не впевнена, що моє визначення здатне врахувати усі нюанси і буде поруч із зрозумілістю ще й вичерпним.	завести словник найбільш поширених термінів, відвівши кожному не менше сторінки і продукувати варіанти визначень, відшліфовуючи їх для представників різних вікових категорій та видів професій, захоплень тощо	квітень 2010 р.	якщо однокурсники зрозуміють про яку категорію йдеться, значить не все ще втрачено 😊
		створити «галерею ілюстрації» для психологічних категорій з фільмів, мультфільмів, літератури, казок, міфів, живопису і постійно її поповнювати більш влучними варіантами	лютий-травень 2010 р.	знаходження оптимального рівня розуміння матеріалу (якщо рівень розуміння не досягається через пояснення, то має спрацювати цей прийом; це одночасно зняття напруги і застосування яскравого образу-ілюстрації та допустимих аналогій в бесіді з клієнтом)

4.2. ПРИКЛАД ВИКОНАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО ЗАВДАННЯ З КУРСУ «ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ»

Завдання 3.

Клієнтський запит

До вас звернувся керівник служби «Абітурієнт», де ви працюєте психологом: «У нас з'явилася можливість виділити певні, хоча й невеличкі, кошти на розробку психологічної методики чи програми, яка б діагностувала й розвивала готовність абітурієнтів до майбутньої педагогічної діяльності. Якщо справитесь із завданням, затвердимо Вашу програму як обов'язкову й виділимо на це фінансування з наступного року. Відповідні розпорядження щодо сприяння Вам я вже віддав. Так що беріться до справи і не баріться!»

Обов'язкова програма при виконанні завдання:

1. Сплануйте та проведіть експериментально-формульальне дослідження.
2. У ході планування скористайтеся тестом ціннісно-мотиваційної готовності до вибору педагогічної професії О.Л.Музики.
3. Розробіть програму дослідження та апробуйте її.
4. Підготуйте висновки та текст обґрунтування ефективності програми розвитку професійної самосвідомості майбутнього педагога.

ХІД РОБОТИ НАД ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНИМ ЗАВДАННЯМ

I. ЕТАП ПЕРВИННОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

1.1. Категоріально-термінологічне довизначення проблеми, з якою звернулися до психолога

Керівник служби «Абітурієнт». У нас з'явилася можливість виділити певні, хоча й невеличкі, кошти на розробку психологічної методики чи програми, яка б діагностувала й розвивала готовність абітурієнтів до майбутньої педагогічної діяльності. Якщо справитесь із завданням, затвердимо Вашу програму як обов'язкову й виділимо на це фінансування з наступного року. Відповідні розпорядження щодо сприяння Вам я вже віддав. Так що беріться до справи і не баріться!

Психолог. Перепрошую, Іване Степановичу, чи могли б Ви мені приділити ще кілька хвилин, бо я просто ошелешена цією без сумніву перспективною і цікавою пропозицією, проте дайте мені час прийти до тями та дещо уточнити, коли Ваша ласка.

Керівник служби «Абітурієнт». Годиться, у мене є вільних десять хвилин. То що Ви хотіли уточнити?

Психолог. Наскільки я Вас зрозуміла, йдеться про апробацію та обґрунтування ефективності програми, яка б сприяла підвищенню рівня готовності абітурієнтів педагогічного напрямку?

Керівник служби «Абітурієнт». Саме про це я Вам і казав, а як уже все до ладу зробите, то профінансуємо цю справу, а Вас преміюємо відповідно. Аякже!

1.2. Формування реалістичних очікувань у людини, яка звернулася за допомогою та визначення напрямків практичної роботи психолога

Психолог. Я розумію, що це, може, надто сміливо з мого боку після Ваших пояснень знову повертатися до цього питання, але без Вашої згоди та сприяння я не зможу зрушити з місця цю справу - уже початкова фаза вимагатиме певних вкладень.

Керівник служби «Абітурієнт». Давайте вже до справи.

Психолог. Дякую. Я буду лаконічною. Точну суму я зараз назвати не берусь, бо це буде не серйозно, мені для вивчення цього питання потрібно трохи часу. Якщо Ви не проти, то післязавтра я принесу приблизний план заходів та їх кошторис.

Керівник служби «Абітурієнт». Стривайте, що це ще за витрати?

Психолог. Ви не хвилюйтесь, я поясню. Та процедура, яка цікавить нас, обов'язково має складатись, як мінімум, із трьох етапів: дослідження, тренінг чи практикум, повторне дослідження. Перший і другий етап вимагає економічного вивчення готовності до педагогічної діяльності. Я знаю одну діагностичну процедуру, яка орієнтована саме на вивчення готовності до педагогічної діяльності на етапі вибору фаху, орієнтовна на вік наших слухачів. Вона компактна, оскільки зроблена у вигляді комп'ютерної програми, і дозволяє зберігати й роздруковувати результати. Формуючий етап – тренінг, досить тривалий, тому варто потурбуватись про харчування та проживання учасників.

Керівник служби «Абітурієнт». Так, я зрозумів. Гаразд, вивчіть це питання, даю Вам часу до кінця тижня. У п'ятницю чекаю на Вас із кількома пропозиціями щодо місця проведення тренінгу та харчування дітей. Якщо ми зараз не будемо іти попереду, то нас обженуть, а потім і обминуть. Бачу, Вас уже захопила моя пропозиція, і я радий, що маю однодумців. Отже, у п'ятницю зранку чекаю з усіма пропозиціями. Будемо думати.

II. ПЛАНОВО-ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП

1.1. Аналіз власного досвіду виконання подібних завдань при вивченні навчальних дисциплін та проходженні практик

Опис проблеми. В умовах ринкових відносин навчальні заклади прагнуть підвищувати якість підготовки, крокувати в ногу з новітніми технологіями, оскільки це престижно, прибутково, є вимогою часу, і, зрештою, умовою їх виживання у конкурентній боротьбі.

Припущення щодо причин виникнення проблеми. Формувальний вплив однозначно має бути сприятливим для подальшого становлення фахівців й не надто обтяжливим фінансово, оскільки освітні заклади не є прибутковими установами.

Дисципліна	Модуль	Тема	Зміст питань
Експериментальна психологія	Експеримент як метод психологічного дослідження	Експериментальні дослідження в педагогічній психології	Особливості експерименту у педагогічній психології
	Планування та проведення психологічних експериментів	Стратегії та плани психологічних експериментів	Експериментальні плани за ступенем контролю валідності. Доекспериментальні плани. Плани істинних експериментів. Квазіекспериментальні плани. Плани ex-post-facto.
Педагогічна психологія	Предмет, завдання, проблеми та методи педагогічної психології	Методичні та методологічні засади психолого-педагогічного дослідження.	Методологія психолого-педагогічного дослідження. Методи активного соціально-психологічного навчання.
	Психологія педагогічної діяльності та особистості вчителя	Психологія суб'єкта педагогічної діяльності. Діагностика особистісних	Загальна характеристика педагогічної діяльності. Професійна Я-концепція вчителя. Педагогічна спрямованість: поняття, структура. Мотивація та продуктивність педагогічної діяльності.

Дисципліна	Модуль	Тема	Зміст питань
		особливостей вчителя	Особистісно-професійні риси та уміння вчителя. Сутність та структура педагогічних здібностей.
Психологія праці	Професійна орієнтація	Особливості професійної орієнтації старшокласників	Поняття професійної орієнтації. Професійна самоорієнтація. Чинники професійної орієнтації. Професійна самоідентифікація. Професійне навчання.
Основи психологічного тренінгу	Теоретико-методологічні основи психологічного тренінгу	Використання тренінгу у роботі практичного психолога закладу освіти	Формування професійної самосвідомості фахівця в умовах програми тренінгу

1.2. Підбір і аналіз літератури та формулювання припущень про причини виникнення проблеми

Повна бібліографія джерела	Основні ідеї, тези, що стосуються проблеми
Навчально-методична та довідкова література	
Кэмпбелл Д. Эксперименты и квазиэксперименты // Кэмпбелл Д. Модели экспериментов в социальной психологии и прикладных исследованиях. – СПб: «Социально-психологический центр», 1996. – С. 34-191.	Процедура планування психологічних експериментів. Особливості вибору експериментального плану. Процедури забезпечення валідності висновків за результатами експериментального дослідження.
Музыка О.Л. Від психологічної підготовки до підготовки психологів: шлях професійного і наукового зростання // Житомирщина: минуле, сьогодення, поступ у майбутнє: Науковий збірник / За заг. ред. П.Ю. Саух, О.М. Швидак, І.І. Ярмошик та ін. – Т.2. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – С. 84-87.С.87	Тест ціннісно-мотиваційної готовності до вибору професії (Музыка О.Л., 2003; комп'ютерна версія – Ю.О. Оснадчук)
Музыка О.Л. Курсові роботи з психології: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 104 с.	Стратегії експериментального дослідження. Експериментально-формульована стратегія. Обчислення достовірності порівняння середніх показників з допомогою критерію знаків. Використання U-критерію Манна-Уїтні. Застосування t-критерію Стьюдента.
Психологическое сопровождение выбора профессии / Под ред. Л.М. Митиной. – М.: Московский психолого-социальный институт. Флинта, 1998. – 184 с.	Аналіз особливостей психологічного супроводу у виборі професії шляхом створення розвивального середовища.

Музика О.Л. Тест ціннісно-мотиваційної готовності до вибору педагогічної професії // Комп'ютерна програма тесту ціннісно-мотиваційної готовності до педагогічної діяльності.// CopyRight by (C) Музика О.Л., Оснадчук Ю.О., 2006.	Тест ціннісно-мотиваційної готовності до педагогічної професії, адаптований для комп'ютерів, призначений для тестування абітурієнтів вищих навчальних закладів, які обирають педагогічні спеціальності. Результати тестування виражаються у балах, які характеризують рівні готовності. Дається вербальна інтерпретація і рекомендації. Програма забезпечує обробку інформації за технологією «клієнт-сервер». Результати тестування можна зберігати, переглядати та друкувати.
Фахова періодична література	
Зинченко В.П. Идеи Л.С. Выготского о единицах анализа психики //Психол. журн., 1981. – Т.1. – №2. – С.118–133.	Особливості організації психолого-педагогічного формуючого експерименту.
Яценко Т.С., Олійник О.Г. Передумови психокорекційної роботи у процесі активного соціально-психологічного навчання педагога // Психологія / Науково-методичний збірник. – К.: Освіта, 1993. – Випуск 41. – С. 77 – 86.	Формувальні та психокорекційні можливості методів активного соціального навчання педагога
Вузькоспеціалізована література	
Митина Л. М. Учитель как личность и профессионал (психологические проблемы). – М.: "Дело", 1994. – 216 с.	Вимоги до професійних та особистісних рис сучасного педагога
Яценко Т. С. Социально-психологическое обучение в подготовке учителей. Киев, 1987.	Місце та роль методів активного соціального навчання у підготовці педагогічних кадрів
Internet-джерела	
Вачков И. Основы технологии группового тренинга М: Издательство "Ось-89", 1999 // http://www.krotov.info/lib_sec/shso/77_vach.html#21	Програма групового тренінгу, спрямованого на розвиток професійної самосвідомості

1.3. Консультація з фахівцями

Потреби у консультації з фахівцями-суміжниками немає, однак є необхідність заздалегідь подбати про придбання та встановлення ліцензійної комп'ютерної версії тесту ціннісно-мотиваційної готовності до вибору педагогічної професії у комп'ютеризованому класі. Заздалегідь укласти угоди про проведення тренінгу з групою 12 осіб з повним пансіоном з вівторка по неділю включно з дотриманням усіх вимог щодо проведення подібних програм.

1.4. Складання розгорнутого плану виконання завдання, підбір методів та аналіз ресурсів

Етап роботи	Методи та процедури	Необхідні ресурси
Планування, обґрунтування теоретико-методологічного та методичного напрямку	- Визначення методологічних засад дослідження (залежна,	Література з описом процедур планування експериментів, логіки та

експериментального формуючого дослідження.	<p>незалежна змінні, експериментальна гіпотеза).</p> <ul style="list-style-type: none"> - Планування експерименту за процедурою Д. Кемпбелла. - Психологічний тренінг розвитку професійної самосвідомості педагога І. Вачкова. 	структури проведення тренінгу розвитку професійної самосвідомості педагога.
Організація та проведення тесту ціннісно-мотиваційної готовності до педагогічної діяльності у групі, слухачі якої готуються до вступу у педагогічні ВНЗ.	Тест ціннісно-мотиваційної готовності до педагогічної діяльності О.Л. Музики, призначений для тестування абітурієнтів вищих навчальних закладів, які обирають педагогічні спеціальності	Комп'ютерна програма тесту ціннісно-мотиваційної готовності до педагогічної діяльності О.Л. Музики, адаптована на комп'ютери.
Проведення формуючої частини експерименту - одноденна педагогічна практика в оздоровчих таборах (з метою включення у реальний педагогічний процес) та програма тренінгу розвитку професійної самосвідомості майбутнього педагога в експериментальній групі	Здійснення формуючого експериментального впливу: <ul style="list-style-type: none"> — одноденна педагогічна практика в оздоровчих таборах; — програма тренінгу розвитку професійної самосвідомості майбутнього педагога (за І. Вачковим). 	Розроблена та методологічно обґрунтована необхідність набуття власного педагогічного досвіду з актуалізацією та рефлексією власних педагогічних можливостей та програма тренінгу розвитку професійної самосвідомості майбутнього педагога
Організація та проведення контрольного зрізу тесту ціннісно-мотиваційної готовності до педагогічної діяльності у групах А і Б (експериментальній і контрольній).	Тест ціннісно-мотиваційної готовності до педагогічної діяльності О.Л. Музики, призначений для тестування абітурієнтів вищих навчальних закладів, які обирають педагогічні спеціальності	Комп'ютерна програма тесту ціннісно-мотиваційної готовності до педагогічної діяльності О.Л. Музики, адаптована на комп'ютери
Аналіз результатів дослідження. Підготовка висновків, тексту обґрунтування ефективності програми розвитку професійної самосвідомості майбутнього педагога.	<ul style="list-style-type: none"> - Якісний та кількісний аналіз дослідницьких даних. - Підготовка тексту обґрунтування ефективності апробованої програми тренінгу розвитку професійної самосвідомості майбутнього педагога. 	Звіт-обґрунтування ефективності програми розвитку професійної самосвідомості майбутнього педагога на прикладі її апробації.

1.5. Передбачення проблемних моментів

Проблемні моменти	Причини виникнення	Можливості уникнення
Неможливість проведення програми у спеціально підготовлених приміщеннях (санаторії, пансіонати за межами міста) та їх бажаної тривалості 5-6 днів (бажано тренінг-марафон)	Брак фінансування програми	Підготувати ізольовані приміщення з фонду навчального закладу, розробити додаткові правила гри (принцип конфіденційності, знизити на період тренінгу рівень контакту «із зовнішнім світом» до мінімуму тощо).
Відсутність однозначного алгоритму і широке варіювання сценарію плану цієї роботи	Змістовні та формальні аспекти програми залежатимуть від: ситуації в країні; конкретних подій, що відбулись нещодавно в місті, закладі; особистісних особливостей учасників групи (їх соціального статусу, заявлених життєвих проблем, рівня психологічної культури тощо)	Наповнення програми конкретними психотехніками і вправами з врахуванням перелічених чинників, а також особливостей групової динаміки в даній групі, проте із збереженням стійкої узагальненої структури, що включає обов'язкові блоки та процедурні моменти.

1.6. Підготовка матеріалів, необхідних для виконання завдання

Визначення методологічних засад дослідження

Залежна змінна. Якісні та кількісні зміни ціннісно-мотиваційної готовності абітурієнтів у ході програми тренінгу розвитку професійної самосвідомості майбутнього педагога

Незалежна змінна. Програма тренінгу розвитку професійної самосвідомості майбутнього педагога

Експериментальна гіпотеза. Базовою умовою професійного становлення людини є цілеспрямований процес систематичного розвитку самосвідомості, переходу її на більш високий рівень, ефективність якого буде контролюватись і спрямовуватись у належному напрямку в умовах спеціалізованого психологічного тренінгу.

Планування експерименту за стандартизованою процедурою планування експериментів Д. Кемпбелла

План	Опис експериментальної ситуації
<p style="text-align: center;">R O X O R O O</p> <p>План з контрольною групою і виміром після впливу</p>	<p>Для участі в експерименті абітурієнтів, що відвідують підготовчі курси до вступу у педагогічні ВНЗ, методом рандомізації (випадковим чином) ділимо на групи А (експериментальна) та Б (контрольна). Умовами поділу були дві основні: перша – у кожній групі має бути однакова кількість юнаків і юнок; друга – підбір кандидатур відбувається за алфавітом. Абітурієнти, що увійшли до складу першої підгрупи, проходять одноденну педагогічну практику в оздоровчих таборах та беруть участь у роботі тренінгу розвитку професійної самосвідомості майбутнього педагога. Для констатуючої діагностики та повторних зрізів застосовується тест ціннісно-мотиваційної готовності до педагогічної діяльності О.Л. Музики. Експеримент триває 9 днів. Висновок про ефективність формуючого впливу робиться на основі зіставлення результатів обох груп до та після впливу.</p>

Програма формувального експерименту

День	Зміст блоків програми тренінгу	Хронологія	Результати	Заходи
1, неділя	Проведення тесту ціннісно-мотиваційної готовності до педагогічної діяльності у двох групах, слухачі яких готуються до вступу у педагогічні ВНЗи.	Перша половина дня, понеділок; Після дослідження повідомлено групі А про участь з наступного дня у програмі виїзної педагогічної практики у оздоровчих таборах та тренінгу до неділі включно.	Учасники дослідження отримують роздруковані результати свого тестування. Формуємо групи А та Б (їх поділ відповідає вищевказаним умовам). Група А є експериментальною, Група Б-контрольною	Організація і проведення дослідження
2, понеділок	Експериментальна група (А) у повному складі включається у реальний педагогічний процес в рамках одноденної ознайомлювальної практики в оздоровчих таборах	Робоча доба у якості педагога-практиканта оздоровчого табору	У ході одноденної педагогічної практики майбутні абітурієнти мають включитися до педагогічної діяльності з метою перевірки не знань та припущень щодо неї, а з метою перевірки результатів особистісної цінності педагогічного досвіду, що є особливо вартісним (за задумом автора тесту - О.Л. Музики) у виявленні ціннісно-мотиваційної готовності до педагогічної діяльності.	
3, вівторок	Знайомство учасників з: <ul style="list-style-type: none"> • тренером; • іншими учасниками; • завданнями; • правилами; • графіком роботи тренінгу тощо. Налаштування та робота в рамках першого тематичного блоку програми, який реалізуватиметься 2 дні.	Графік роботи тренінгу (на базі санаторію інституту довузівської підготовки): 8.00–9.00 – сніданок; 9.00-10.30 – тренінг; 10.30-10.40 – перерва; 10.40-11.50 – тренінг;	Обговорення умов і ситуацій роботи у тренінгу. Система вправ, спрямованих на фокусування уваги учасників тренінгу на власній особистості, на своїх переживаннях, думках, звичних способах поведінки, на своїх уявленнях про себе.	

4, середа	Продовження програми попереднього дня. Ведучий ставить перед собою завдання створити у тренінгу такі умови та ситуації, які могли б забезпечити кожному можливість найбільш яскраво, виразно побачити себе у дзеркалі власних уявлень і самооцінок, у дзеркалі думок інших учасників групи, оцінити свої особисті риси, прислухатись до своїх переживань.		Постійна вербалізована рефлексія своїх думок і переживань, яка збагачується процесами зворотнього зв'язку від інших учасників групи. Початок руйнування звичних стереотипів неадекватного самосприйняття, ставляться під сумніви укорінені системи оцінок та самооцінок, відкриваються несподівані сторони людського «Я»	В усіх блоках учасники тренінгу знайомляться з ефективними способами зняття внутрішньої напруги, прийомами саморегуляції (релаксаційні та медитативні техніки, аутотренінг тощо)
5 - 6, четвер - п'ятниця	Другий блок спрямований на усвідомлення учасниками себе у системі професійного та особистісного спілкування та оптимізацію міжособистісних відносин з найближчим оточенням. Особлива увага приділяється розвитку психологічних можливостей особистості, її соціально-перцептивних та комунікативних здібностей, усвідомленню звичних способів спілкування, аналізу помилок у міжособистісній взаємодії.	12.00-14.00 – обід; 14.00-15.30 – тренінг; 15.30-15.40 – перерва; 15.40-16.50 – тренінг; 16.50-17.00 – перерва;	Використання великої кількості невербальних технік, рольових та організаційно-діяльнісних ігор. Знайомство зі способами психологічного «прилаштування» до партнера по спілкуванню, сприяння розвиткові афективної підструктури самосвідомості – застосування технік тілесної та арт-терапії, система прийомів невербальної комунікації, тренінг сенситивності, вироблення навичок оптимального спілкування (знайомство з прийомами налагодження взаємодії)	
7, субота	Третій блок орієнтований на усвідомлення учасниками себе у системі майбутньої професійної діяльності та оптимізацію відносин у цій системі (завдання, спрямовані на згуртованість групи, реалізацію творчих можливостей кожного учасника, які виступають ще й діагностичним прийомом щодо зміни у поведінці, знятті «масок», розкриття свого творчого Я)	17.00-18.30 – тренінг; 19.00-20.00 – вечеря; 20.00 – дозвілля, відпочинок, сон.	Закріплення нових поведінкових патернів, відпрацювання умінь самоаналізу професійної діяльності, а також способів вивільнення свого творчого потенціалу. Завдання «зняти» фільм чи поставити «німий» спектакль, залежно від обставин – «написати» роман чи «поставити» балет тощо.	

8, неділя	Завершення програми третього блоку. Підведення підсумків, саморефлексія.		Вихід із ситуації «тут і зараз», долання «оранжереї», соціальна реабілітація, завершення.
9, понеділок	Повторне, контрольне проведення тесту ціннісно-мотиваційної готовності до педагогічної діяльності у групах А і Б.	Перша половина дня, понеділок;	Учасники дослідження отримують роздруковані результати свого тестування. Подяка за участь у дослідженні, побажання успіхів. Аналіз динаміки, підведення підсумків.

III. ЕТАП ПРАКТИЧНОЇ РОБОТИ

3.2. Збір емпіричних даних

Констатувальний етап (понеділок)

Група А (експериментальна)

ПІП	РЦМГдПД ¹ (всього балів)
Бордюк Олег	18
Василенко Ірина	12
Гетьман Ганна	10
Дацюк Іван	20
Журко Хома	5
Заєць Дарина	6
Кожухар Галя	7
Липко Настя	10
Муха Катя	9
Носаль Таня	22
Рижко Рита	7
Яцик Василь	12
Σ	138*

Група Б (контрольна)

ПІП	РЦМГдПД (всього балів)
Бабай Оксана	20
Бублик Петро	6
Гавчук Світлана	14
Голик Олена	14
Жук Сашко	10
Дах Ірина	4
Орик Орест	17
Парубок Ганна	20
Ривка Орися	8
Сом Андрій	5
Татарчук Інна	18
Хомик Апла	12
Σ	148

Формувальний етап (понеділок – неділя)

- Експериментальна група (А) у повному складі включається у реальний педагогічний процес в рамках одноденної ознайомлювальної практики в оздоровчих таборах. Протягом доби педагогічної практики, майбутні абітурієнти мають включитися до педагогічної діяльності з метою перевірки не знань та припущень щодо неї, а з метою перевірки результатів особистісної цінності педагогічного досвіду.
- Знайомство учасників з:
  - тренером;
  - іншими учасниками;
  - завданнями;
  - правилами;
  - графіком роботи тренінгу тощо.

¹ РЦМГдПД – рівень ціннісно-мотиваційної готовності до педагогічної діяльності

Налаштування та робота в рамках першого тематичного блоку програми, який реалізуватиметься 2 дні

3. Продовження програми попереднього дня. Ведучий ставить перед собою завдання створити у тренінгу такі умови а також ситуації, які могли б забезпечити кожному можливість найбільш яскраво, виразно побачити себе у дзеркалі власних уявлень і самооцінок, у дзеркалі думок інших учасників групи, оцінити свої особисті риси, прислухатись до своїх переживань.
4. Другий блок спрямований на освідомлення учасниками себе у системі професійного та особистісного спілкування та оптимізацію міжособистісних відносин з найближчим оточенням. Особлива увага приділяється розвитку психологічних можливостей особистості, її соціально-перцептивних та комунікативних здібностей, освідомленню звичних способів спілкування, аналізу помилок у міжособистісній взаємодії.
5. Третій блок орієнтований на усвідомлення учасниками себе у системі майбутньої професійної діяльності та оптимізацію відносин у цій системі (завдання, спрямовані на згуртованість групи, реалізацію творчих можливостей кожного учасника, які виступають ще й діагностичним прийомом щодо зміни у поведінці, знятті «масок», розкриття свого творчого Я).
6. Завершення програми третього блоку. Підведення підсумків, саморефлексія.

Повторний констатувальний етап (понеділок)

ПІП	РЦМГдПД ² (всього балів)
Бордюк Олег	24
Василенко Ірина	22
Гетьман Ганна	18
Дацюк Іван	24
Журко Хома	12
Заєць Дарина	12
Кожухар Галя	12
Липко Настя	16
Муха Катя	12
Носаль Таня	24
Рижко Рита	16
Яцик Василь	22
Σ	214

ПІП	РЦМГдПД (всього балів)
Бабай Оксана	18
Бублик Петро	8
Гавчук Світлана	12
Голик Олена	16
Жук Сашко	10
Дах Ірина	4
Орик Орест	15
Парубок Ганна	20
Ривка Орися	10
Сом Андрій	5
Татарчук Інна	15
Хомик Алла	12
Σ	145

3.3. Аналіз та інтерпретація отриманих даних

Якісний та кількісний аналіз дослідницьких даних

Програма формуючого експерименту передбачала тестування у констатувальній та контрольній серії дослідження (загальна вибірка складала 24 абітурієнти). На першому етапі досліджувани були випадковим чином поділені на дві групи порівню: група А – експериментальна та група Б – контрольна. Відмінності у продуктивності складання тесту обох груп за U-критерієм Манна-Уїтні ($U=66,5$ $p=0,05$) виявились незначними, тому їх поділ таким чином є обґрунтованим.

У ході аналізу було з'ясовано, що програма тренінгу розвитку професійної самосвідомості майбутнього педагога була доволі продуктивною. Усі учасники

² РЦМГдПД - рівень мотиваційно-ціннісної готовності до педагогічної діяльності

експериментальної групи (група А) на порядок підвищили свій рівень мотиваційно-ціннісної готовності до педагогічної діяльності, проте варто пересвідчитись у їх значимості. Дані констатувального (I серія) та контрольного (II серія) тестування обох груп (групи А і Б) наведені у таблиці 1.

Таблиця 1.

Дані констатувального та контрольного тестування групи А (експериментальна) та групи Б (контрольна)

Група А	РЦМГдПД (всього балів)		Група Б	РЦМГдПД (всього балів)	
	I серія	II серія		I серія	II серія
Бордюк Олег	18	24	Бабай Аліна	20	18
Василенко Ірина	12	22	Бублик Петро	6	8
Гетьман Ганна	10	18	Гавчук Світлана	14	12
Дацюк Іван	20	24	Голик Олена	14	16
Журко Хома	5	12	Жук Сашко	10	10
Заєць Дарина	6	12	Дах Ірина	4	4
Кожухар Галя	7	12	Орик Орест	17	15
Липко Настя	10	16	Парубок Ганна	20	20
Муха Катя	9	12	Ривка Оріся	8	10
Носаль Таня	22	24	Сом Андрій	5	5
Рижко Рита	7	16	Татарчук Інна	18	15
Яцик Василь	12	22	Хомик Алла	12	12
Σ	138*	214*	Σ	148	145*

Значимі результати позначені * у таблиці 1.

142

Статистична значимість результатів перевірялася за U-критерієм Манна-Уїтні з використання статистичної програми Statistica 6.0. Обробка показала значимі відмінності між результатами контрольної та експериментальної груп у завершальній серії ($U=30,5$ при $p<0,05$), що не спостерігається у початковій серії дослідження.

Додатково вивчалась статистична значимість результатів експериментальної групи у першій та другій серії дослідження перевірялася за t-критерієм Стьюдента з використанням статистичної програми Statistica 6.0. Суттєві відмінності у ціннісно-мотиваційні зміні відбулись під впливом формуючої тренінгової програми, і це підтверджено статистично ($t=-2,87477$) з достовірністю 99% ($p=0,0088<0,01$).

Якісний аналіз змін, що відбулись у експериментальній групі буде доречним, якщо їх попередньо представити у вигляді детальної таблиці, яку дуже легко роздрукувати завдяки зручній й компактній у користуванні програмі обробки та зберігання інформації «Тесту ціннісно-мотиваційної готовності до педагогічної діяльності» О.Л. Музики.

Динаміка мотиваційно-ціннісної готовності до педагогічної діяльності
експериментальної групи в ході формуючого впливу

Таблиця 2.

Група А	Результати констатувальної серії										Результати контрольної серії									
	рівень мотиваційно-ціннісної готовності до педагогічної діяльності																			
	продуктивна мотивація				квазімотивація				уникання відповідей	всього балів	продуктивна мотивація				квазімотивація				уникання відповідей	всього балів
	Діяльнісні цінності	Моральні цінності	Дієвість мотивації	Локус мотивації	Діяльнісні цінності	Моральні цінності	Дієвість мотивації	Локус мотивації			Діяльнісні цінності	Моральні цінності	Дієвість мотивації	Локус мотивації	Діяльнісні цінності	Моральні цінності	Дієвість мотивації	Локус мотивації		
Бордюк Олег	6	3	4	5	2	1	2	1	8	18	3	9	6	6	-	-	-	-	3	24
Василенко Ірина	3	3	3	3	4	2	3	3	7	12	6	5	5	6	1	-	1	-	7	22
Гетьман Анна	3	2	4	1	3	4	2	5	6	10	3	6	6	3	2	1	-	3	5	18
Дацюк Іван	6	4	4	6	1	1	2	-	7	20	8	4	6	6	-	-	-	-	8	24
Журко Хома	-	-	2	3	1	-	4	3	1	5	2	4	4	2	4	2	2	4	6	12
Заєць Дарина	1	2	2	1	8	1	4	5	9	6	4	2	1	5	4	2	5	1	8	12
Кожухар Галя	1	2	2	2	5	2	4	4	6	7	1	5	4	2	2	3	2	4	3	12
Липко Настя	4	1	3	2	5	2	3	4	9	10	8	-	4	4	2	2	2	2	10	16
Муха Катя	1	3	3	2	3	3	3	4	4	9	1	5	2	4	5	1	4	2	6	12
Носаль Таня	6	5	5	6	1	-	1	-	7	22	2	10	6	6	-	-	-	-	2	24
Рижко Рита	2	1	1	3	3	1	3	1	4	7	6	2	4	4	-	4	2	2	6	16
Яцик Василь	-	6	3	3	2	4	3	3	2	12	2	9	5	6	-	1	1	-	2	22

Аналіз динамічних змін ціннісно-мотиваційної готовності до педагогічної професії осіб експериментальної групи після залучення їх до програми тренінгу розвитку професійної самосвідомості як майбутніх педагогів свідчить на користь напрацювання ними продуктивної мотивації (Рис. 1).

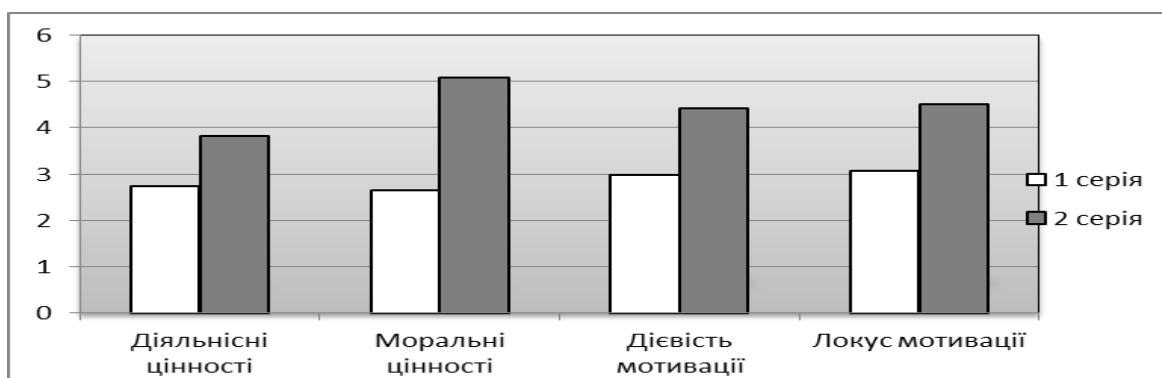

Рис. 1. Динаміка продуктивної мотивації групи А

Зворотна тенденція спостерігається у квазімотивах (Рис.2). Декларативні, хибні мотиви вивільняють в учасників тренінгу ресурс, зорієнтований на успіх. Найбільших змін зазнають квазімотиви, що були пов'язані з невпевненістю у своїх силах, браком самостійності. Намагання ставити перед собою реальні цілі і досягати їх, доведення до кінця більшості справ сприятиме розвитку та зростанню професіоналізму майбутніх педагогів – учасників програми тренінгу розвитку професійної самосвідомості.

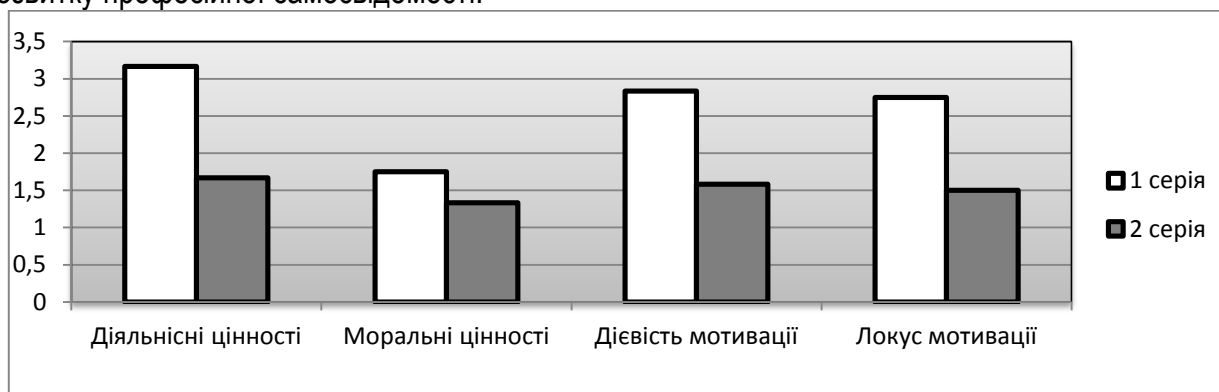

Рис. 2. Динаміка квазімотивації групи А

Домінування продуктивної мотивації допоможе досягти вершин в обраній професії. Учасники тренінгу більше, порівняно зі станом їх до актуалізації професійної самосвідомості, діяльнісні й у плані цінностей та мотивації. Вони мають для цього основне – бажання. А ті здібності, які уже у них є, стануть фундаментом для розвитку нових здібностей і професійних якостей. У ході тренінгу очевидним постають якісні зміни: самостійність у прийнятті рішень і відповідальність за їх виконання (ріст моральних цінностей та локусу мотивації).

IV. ЗВІТНО-ПІДСУМКОВИЙ ЕТАП

1.1. Представлення результатів людині, яка звернулася із запитом

Підготовка тексту обґрунтування ефективності програми розвитку професійної самосвідомості майбутнього педагога

Текст обґрунтування ефективності програми розвитку професійної самосвідомості майбутнього педагога подається замовнику та керівникові проекту – ректорові інституту довузівської підготовки. При необхідності готується презентація, у якій обов'язково мають використовуватись у закодованому вигляді (збереження конфіденційності) різноманітна наочність від табличної, графічної до відеоматеріалів – робочих фрагментів тренінгу.

ОБґРУНТУВАННЯ

Необхідність вивчення та вдосконалення психологічного ресурсу випускників шкіл, що прагнуть у майбутньому отримати педагогічну освіту, є очевидною, оскільки основним інструментом впливу педагога є його *особистість* як у процесі навчання, так і в процесі

виховання. Гармонійність професійної діяльності, відкритість до новацій, впевненість у собі, конструктивне долання труднощів, ревізія застарілих уявлень про себе, свою працю забезпечує не тільки перехід на більш високий рівень професійної свідомості педагога, а і якісні зміни у формуванні підростаючого покоління.

Теоретико-методологічні засади констатувального та контрольного етапів дослідження.

Проблема дослідження свідомості у психології завжди була актуальною, проте в першу чергу поставало питання про те, що має бути одиницями її вивчення: переживання (С.Л. Рубінштейн, В.Ф. Василюк та ін.), цінності (Б.С. Братусь, О.Л. Музика та ін.). Найбільш продуктивним на сучасному етапі розвитку психологічного інструментарію щодо вивчення свідомості є суб'єктно-ціннісний підхід, оскільки він дає змогу піддавати свідомість експериментальному вивченню і навіть математичному моделюванню (О.Л. Музика, 2001).

Авторська модель суб'єктно-ціннісного аналізу свідомості О.Л. Музики дала змогу сконструювати тест ціннісно-мотиваційної готовності до педагогічної діяльності, призначений для тестування абітурієнтів вищих навчальних закладів, що обирають педагогічні спеціальності. Тест сконструйовано згідно з диз'юнктивно-імплікативним принципом – вибір певної відповіді генерує одні питання і відкриває інші. Всього у тесті 108 тверджень. Кожен абітурієнт на моніторі комп'ютера бачить лише 72 твердження.

Тест є компактним і зручним у користуванні, оскільки представлений у виді комп'ютерної програми, яка складається з блоку тестування та блоку обробки і зберігання інформації. Результати тестування виражаються у балах, які характеризують рівні готовності. Дається вербальна інтерпретація і рекомендації. Програма забезпечує обробку інформації за технологією «клієнт-сервер». Результати тестування можна зберігати, переглядати та друкувати.

Робота з цим тестом була цікавою, пізнавальною для абітурієнтів, оскільки кожен отримав коротку характеристику рівня власної готовності до педагогічної діяльності двічі – під час констатувальної та контрольної серій дослідження. Такий спосіб отримання інформації досліджуваному зняв частково потребу в індивідуальному консультуванні та реєстрації учасників дослідження, що в ситуації браку часу є дуже зручним і корисним.

Комп'ютерна програма тесту ціннісно-мотиваційної готовності до педагогічної діяльності, призначеного для тестування абітурієнтів вищих навчальних закладів, що обирають педагогічні спеціальності, значно допомогла зекономити час досліднику в організації та обробці інформації, не поступившись якістю та глибиною аналізу отриманої інформації.

Обґрунтування теоретико-методологічних засад формульованого етапу дослідження.

Щодо формулюючої частини програми, наш вибір прийшовся на одноденну ознайомлювальну педагогічну практику в оздоровчих таборах та методи активного психологічного навчання у вигляді тренінгу, оскільки така форма роботи є найменш драматичною, травмуючою і найменш проблематичною для випускників школи, які, можливо, вперше будуть виїздити на тиждень з дому. Необхідно було оперативні підписати усі угоди з батьками, дати їм пояснення щодо необхідності такої ізольованості (така ситуація буде найбільш сприятливою для проведення тренінгу), цього було достатньо аби заспокоїти їх без будь-яких інших аргументів.

Мета тренінгу: розвиток самосвідомості майбутнього педагога.

Звернувшись до проблеми конкретних та ефективних методів, що дозволяють стимулювати розширення та ріст самосвідомості, ознайомившись з наявним вітчизняним та зарубіжним досвідом, ми прийшли до думки про те, що однією із найбільш зручних, конструктивних, швидкодіючих форм психологічної роботи з майбутніми спеціалістами, чия

діяльність буде пов'язана з активним спілкуванням, є спеціально організований тренінг розвитку професійної самосвідомості, що включає поряд із спеціальними психотерапевтичними та психокорекційними техніками ділові та організаційно-управлінські ігри, дискусійні методи групового прийняття рішень тощо.

Оскільки більшість видів тренінгів спрямовано на зняття обмежень та долання труднощів, що заважають оптимальному розвитку тих чи інших сторін особистості та її ефективної життєдіяльності, сприяють розкриттю внутрішніх потенціалів людини та розширенню її самосвідомості, то саме тренінг дозволяє реалізувати всі необхідні психологічні умови розвитку професійної та особистісної самосвідомості учасників.

Теоретичні положення. Однією із найважливіших цілей будь-якого психологічного тренінгу є розвиток самосвідомості учасників. Проте у нашому випадку мова має йти не тільки про самосвідомість у широкому розумінні як про бажане особистісне утворення, а й про самосвідомість щодо конкретної професійної діяльності, яку прагнуть здобути у майбутньому учасники групи.

У запропонованій Л.М. Мітіною (1994) моделі професійного розвитку вчителя є процес саморозвитку, який розуміється як внутрішня активність педагога до якісного перетворення себе самого, до самозмін. Переживання протиріччя Я-відображеного та Я-діючого спонукає вчителя до пошуку нових можливостей самоздійснення, до усвідомлення тих характеристик власної особистості, діяльності, спілкування, розвиток яких буде сприяти розв'язанню цього протиріччя. «Вектором» професійного розвитку вчителя стає його творче Я, під яким, на відміну від емпіричного Я-повсякденного, розуміється той найвищий потенціал можливостей, які у перспективі може розкрити людина.

Інакше кажучи, фундаментальною психологічною умовою творчої реалізації педагогом його власних професійних цілей і цінностей є його перехід на більш високий рівень розвитку професійної самосвідомості: суперечлива єдність Я-відображеного, Я-діяльносного та Я-творчого задаватиме та спрямовуватиме безмежний шлях педагогічного самовдосконалення.

Зупинимось більш детально на умовах розвитку самої професійної самосвідомості педагога. Більшість дослідників вважають, що розвиток самосвідомості нерозривно пов'язаний з доланням труднощів, що виникають перед педагогом у його роботі. А.К. Маркова, вживаючи термін «труднощі», «затруднення», визначає їх як суб'єктивно сприйняті людиною стани зупинки чи перерви у діяльності, що виникають при зіткненні з перепоною чи перешкодою, неможливості переходу до наступної ланки діяльності (1993,с.80). Серед головних труднощів вчителя виокремлюють:

- відсутність у педагога адекватних засобів педагогічної діяльності чи спілкування або невикористання уже наявних у нього засобів;
- проблеми розуміння та взаємодії не просто з іншою людиною, а з людиною, що розвивається,
- необхідність перебудови типу педагогічного мислення в умовах швидких соціальних змін (А.К. Маркова, 1993 с.81).

Дуже важливими і частими є труднощі педагога у самоконтролі та самокорекції своєї праці, яке виражається у недостатній повноті та системності психологічних знань, недостатній рефлексії та низькій критичності у ставленні до себе, коли вчитель не бачить у самому собі причин, що заважають йому зрозуміти школяра чи вплинути на нього, не уміє пов'язати прогалини у навчанні та вихованні школярів з недоліками своєї власної роботи.

Якщо більшість або усі вказані труднощі долаються неконструктивним шляхом, який задіює тільки механізми психологічного захисту, то це ще більшою мірою фіксує ригідні установки та ціннісні орієнтації відносно своєї особистості, своєї педагогічної діяльності та

спілкування. І навпаки, конструктивне долаття труднощів стимулює гнучку зміну уявлень про себе, свою працю та забезпечує перехід на більш високий рівень професійної самосвідомості педагога. Отже, для забезпечення умов професійного розвитку вчителя необхідно цілеспрямовано та систематично розвивати самосвідомість, переходячи на більш високий рівень, – це має бути базовою умовою професійного розвитку людини.

Отже, за основу нашої програми тренінгу ми взяли розроблену та запропоновану І. Вачковим спеціальну тренінгову програму, метою якої є розвиток професійної самосвідомості (50 годин). За базові тренінгові методики були взяті техніки та прийоми, що застосовуються у різних психологічних та психотерапевтичних школах – в гештальттерапії, психодрамі, нейролінгвістичному програмуванні, транзакційному аналізі та груп-аналізі, тілесно-орієнтованій терапії та арт-терапії. Окрім цього, застосовувався ряд авторських методик.

Змістові аспекти тренінгової програми розвитку професійної самосвідомості.
Тренінгова програма складалась із трьох взаємопов'язаних тематичних блоків (Див рис. 3).

Рис 3. Основні блоки тренінгової програми (за І. Вачковим)

Використання технік різних психологічних шкіл, що мають кардинально відмінні, а інколи й суперечливі теоретичні засади, була продиктована не бажанням продемонструвати яскраву копіяцію прийомів, розрахованих на дешевий ефект, проте не пов'язаних єдиною метою, а прагнення збагатити програму найбільш дієвими практичними методиками, що мають власну психокорекційну цінність, незалежно від теоретичного контексту шкіл, що їх створили. Ці техніки використовувались та (при необхідності) інтерпретувались в рамках описаного вище підходу до розуміння професійної самосвідомості.

Основним завданням розробленого тренінгу є розвиток підструктур професійної самосвідомості – *когнітивної* (уточнення, конкретизація та розширення системи знань про себе, свого Я-образу як особистості та майбутнього фахівця), *афективної* (вироблення позитивного

самостворення, адекватне оцінювання своїх можливостей та потенціалу) та поведінкової (закріплення власної Я-концепції у конкретних ситуаціях взаємодії та спілкування, напрацювання навичок ефективної саморегуляції).

Слід зазначити, що ефективність тренінгової програми була підтверджена результатами попередніх та наступних за розвивальною програмою констатувальних досліджень. Зверніть увагу на гістограми змін, що відбулися у персональних характеристиках професійної самосвідомості майбутніх педагогів експериментальної (Група Б) та контрольної (Група А) груп.

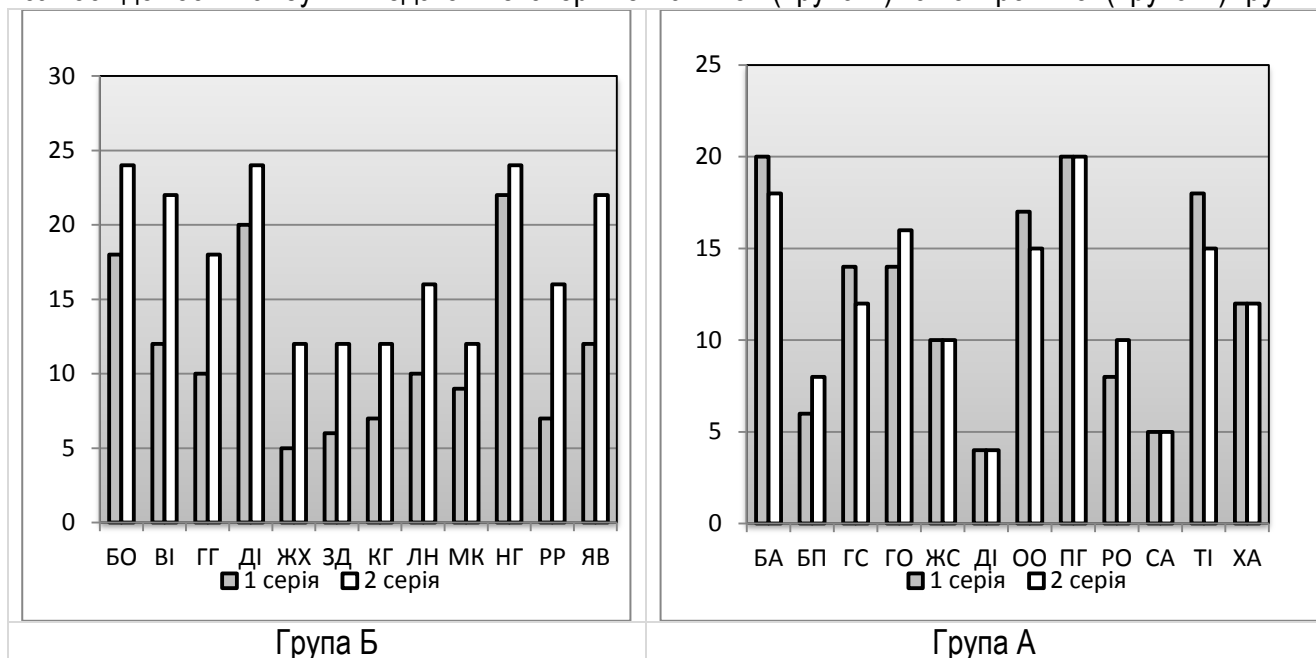

Рис. 1. Динаміка ціннісно-мотиваційної готовності до педагогічної професії в групах А та Б

Позитивна тенденція очевидна, проте, щоб здолати будь-які сумніви, статистичні показники теж вказують на високу ефективність формуючого впливу.

На завершення хочу додати, що за час роботи програми була проведена серйозна психодіагностична робота – діагностика ціннісно-мотиваційної готовності до вибору педагогічної професії за допомогою зручної, сучасної процедури, запропонованої О.Л. Музикою; розвивальна робота – програма входження у педагогічну професію у вигляді одноденної ознайомлювальної педагогічної практики в оздоровчому таборі, тренінгу розвитку професійної самосвідомості майбутнього педагога та просвітницька робота – презентація ефективності програми розвитку професійної самосвідомості майбутнього педагога. Обґрунтоване комплексне застосування психодіагностичної, розвивальної та просвітницької роботи даватимуть нашому центру «Абітурієнт» впевнено рухатись у напрямку реалізації наукового підходу щодо підготовки висококваліфікованих кадрів сучасної освіти.

V. ЕТАП САМОАНАЛІЗУ, ГРУПОВОЇ РЕФЛЕКСІЇ ТА САМОРОЗВИТКУ (Приклад виконання студентом)

Підсумкова рефлексія позитивних моментів (що саме вдалося зробити, чого досягти, від чого отримати професійне задоволення)

Доки виконувала завдання, боялась, що вибрала надто складне. Виявляється, сумніви – це не так вже й погано, бо для того, щоб їх розв'язати, я багато читала і знайшла чимало корисного для себе, стала впевненіше почуватися на семінарах. Перестала боятись задавати питання, якщо щось незрозуміло. Зробила для себе маленьке відкриття: не страшно не знати чогось, а страшно цього не визнавати і залишатись у незнанні, витрачаючи шалені сили на

маскування «своїх таємниць».

Намагаючись докопатись до суті формувального ефекту, зробила для себе чергове відкриття – комп'ютеризовані програми серйозно економлять сили не тільки в обробці матеріалу, а й у організації дослідження. Було б побільше таких тестів, які одразу дають можливість отримати індивідуальний та груповий результат, як у ТЦМГ О.Л. Музики. Бланки відповідей друкуються одразу після закінчення тестування уже оброблені – це ж мрія усіх, хто не у захваті від рутини!

Дуже мене лякала обов'язкова процедура оцінювання групою результатів виконаного мною завдання. Особливо турбувала думка мого однокласника В., який завжди глузує з мене та з інших дівчат, вважаючи, що ми просто «зубрили». А раптом воно так і є?... Він мовчки ставив оцінки і мені було не по собі, проте, коли він їх передавав, сказав: «Ну, ти мене сьогодні здивувала. Коли це все встигаєш?». У мене від цих слів перехопило дух, а оцінки приємно здивували. Ось так вдалося «втерти носа» нашому зазнайкуватому антифеміністові.

Програма саморозвитку

Складові навчально-професійних умінь та професійно важливі якості, які потрібно було б розвинути	В чому полягали труднощі	План заходів для саморозвитку	Терміни	Критерії самоконтролю
Вміння вести діалог	Мені важко було описати бесіду з керівником, текст виходив якийсь напружений, довгий і безтолковий – я здалеку починала, розмова не клеїлась. Переписувала цей кусок разів з п'ять, як не більше. Я розуміла, що треба перехопити ініціативу, чітко пояснити як я	Прийдеться читати і уявляти те, що я колись пропускала у книгах (бо зазвичай друкується дрібним шрифтом) – фрагменти фонограми бесіди клієнта і консультанта. Для цього перечитаю роботи К. Роджерса та Т. Васьківської.	лютий-квітень 2010 р.	за умови, що написаний мною комічний діалог буде зрозумілим і для мами, тата, для молодшого братика і для бабусі, і викличе бажану реакцію, я буду впевнена, що природно описала розмову;

	<p>бачу виконання запиту, але забракло умінь</p>	<p>Спробую написати невеличку п'єску, дам її почитати товаришам, а потім попрошу їх скласти короткі характеристики персонажів</p>	<p>березень-травень 2010 р.</p>	<p>якщо описи образів моїми товаришами будуть співпадати, то мені вдалося відобразити у діалозі характери та позиції кожного із них</p>
		<p>Запишусь до роботи у плейбек-театрі. Там цікаво і корисно, бо є можливість отримати досвід, уміння налаштовувати діалог, управляти ним, оформлювати думку не тільки вербальними засобами тощо</p>	<p>лютий-травень 2010 р.</p>	<p>якщо зможу підхопити звернення до мене, буду готова до його «відпрацювання», значить, готова до діалогу; коли влучно, коротко і ясно оформлю свій образ у роботі театру</p>
<p>Організувати тренінг-марафон в роботі з неповнолітніми</p>	<p>Теоретично я знайома з тренінг-марафоном, бо була учасником, а от самотужки я не ризикнула б, бо знаю, що це не просто – бракує досвіду «по той бік барикад»</p>	<p>Запропоную допомогу у підготовці тренінг-марафону, братиму на себе завдання найважливіших ділянок.</p>	<p>січень-травень 2010 р.</p>	<p>якщо зможу взяти на себе організацію кави-брейк, а пізніше домовитись про оренду приміщення, харчування учасників, практично самостійно обґрунтувати програму марафону</p>
		<p>Буду активним учасником та слухачем факультативу з організації соціально-психологічного тренінгу</p>	<p>2009-2010 н.р.</p>	<p>обізнаність у принципових питаннях технології організації тренінгу (теорія ще нікому не була на заваді); мати активний асортимент вправ для психогімнастики.</p>

Доступно пояснювати психологічні терміни	Моє надмірне прагнення до точності у визначеннях, їх академічність чомусь блокує мою здатність робити їх доступними для людей, необізнаних у психології.	заведу спеціальний словничок за абетковим принципом і буду туди занотовувати нові визначення знайомих категорій, а коли назбираю їх вдосталь, запропоную тестування на впізнавання	жовтень-червень 2010 р.	високий відсоток вгадування моїх визначень буде вказувати на відточування адаптації термінів для загалу
	Мені тільки зараз спало на думку, що мій майбутній фах вимагатиме саме цієї здатності, адже від того як мене зрозуміє клієнт (чи взагалі зрозуміє?) буде залежати, який з мене вийшов психолог	у мене є молодша сестричка, яка теж мріє стати психологом – це ідеальний слухач для моїх тренувань щодо відточування уміння просто пояснювати складні речі	лютий-травень 2010 р.	при нагоді я «уб'ю двох зайців» - задовольню цікавість своєї сестри (або відіб'ю інтерес до психології надовго) та навчусь вловлювати суть явищ і пояснювати їх доступно та зрозуміло.